

НОВА ЗЕТА

Књижевни Мјесечни Лист.

4

Амо живо цвећу поитајте,
Па га с' млади пуно накидајте,
Да вам путем дивно замирише,
Да вам срце за кућом удише!

Брамко.

Освојење Бара.

Спјевао

Симо Поповић.

VI. На мору.

Каква сила, који дуси
Суторману старовјеку
Измамљују из дубина
Данас ову страшну Јеку?

Давна старца гњевна 'вако
Ко подиже из сна дуга?
И вукове и орлове
Изагна му из алуга?

Мир се давно у њ зацари,
Тишини се муклој свика;
Одкуда данас ови тутањ
И ка' војске силна вика?

С громовима он се само
Одјекујућ' разговара,
Кад му мутне облачине
На рамена падну стара.

С вјетровима он се дружи,
Што грмове старе ломе,
Кад поведу коло страшно
У бијесу поамноме.

Јеку мора трпи само,
Оно страшно кад с' ужути,

Па и њега више гледа,
Него што га може чути.

А војске су одавно му
Кршне стране сумињале,
Кад и када гледао је
Само чете српске мале.

И оне су с муком тешком
Прелазиле гребени му,
И у час би сакриле се
У страшнога боја диму.

У повратку побједнике
Радосно би старац прима;
А јел мука на њих била —
Укрива их душманима.

Хај, планина он је славна,
И сјећа се српска да је!
И ако га Турчин своји —
Ловћенова корјена је.

На голоме темену му
Град је јаки Турчин свио
Ал' крај града дневи, ноћи
И српску је вилу крио.

Стољетна је, ал' свећ млада,
Поглед јој је пун весеља,
Које над у тузи жари: —
Црногорска то је жеља.

Море јој је њен љубавник,
За ким гине од старина;

На Суторман слази вазда,
Да га гледа од милина.

Одатле му слатко збори:
„Кад ћемо се, драги, стати?
Кад ли ће ме теби свести
Поносити моји свати?“

И њу море оздо гледа,
Тихо слуша р'јечи њене;
И често се раздрагано
Уза ломне пропне ст'јене.

И када му страшном хуком
О крш оптри вал запјени —
Ка' да с' чују жељни гласи:
„Оди, драга, оди к мени!“ — —

И дођоше жељни свати —
Кнез Никола с војском вељом;
Он се дига', да састави
Дивно море с српском жељом.

А из дима из топова,
Што Суторман узјечаше,
Помоли се низам бјесни,
Да поздрави свате наше.

„Суторман ви сретан био!“
Заробљени низам збори.
„И Бар брзо, ако Бог да!“
У српској се војсци ори.

И здравицу ову прву
Кнез Никола вес'о прима,
Па се напр'јед к мору диже
Са јуначким сватовима.

Још три куле, три здравице,
У пут прими војска лака —
Па на море Кнез се спусти
Уз цик пушке и јунака.

Ту, по жељи, другог сунца
Осјаше их јасни зраци,
А Кнез с руке прстен скида,
У море га вес'о бади.

И узбуђен громко викну:
„Вјенчајем те данас, море,
Под вјечности вјенцем сјајним
Са слободом моје горе!

Удри данас о стијење,
С којим хрвеш од вјекова!
Нек се свијетом разлијеже
Твојом хуком слава ова!

Удри море, бучи силно,
Као данас срце моје!
Нека сада, ка' икада,
С мојом ст'јеном твој вал поје!

О, слатка је пјесма ова
Заточника дугог души!
О слатка је веза нова,
Коју давно душман сруши.

Скочи, пјени, рикни гласом,
Шњим заклетве нек ни с' оре:
„Већ не нико не раздвоји,
Док је живе Црне Горе!“

V. Опсада.

Док Кнез с војском мору сиде —
Дв'је су војске пред њим дигле;
Хитале су још дан исти,
Под Бар тврди не би л' стигле.

Једна пољем ходила је,
Друга косом од Румије.
Нико на пут не стаде им —
И ко ј' хтио смио није.

С једном војском Пламенац је,
Он врхове хвата среда;
А Ђуровић Машо с другом,
Унук храбри славног Ђеда.

Што је села изнад мора,
Без боја му све подлеже.
Устрављени предају се,
А храбрији у град бјеже.

Авај, Боже! да смутљаве
 Страховите што се диже!
 Лаконоги претјечу се,
 Ал' страх пусти св'јех престиже;

Па на своја брза крила
 Глас ужаса свуђ разноси:
 Ево Кнеза с војском силном!
 Ево сабље, која коси!

С јунацима жене, ђеца,
 И са стоком пастир лаки,
 Мал и живот да сачува —
 У град тврди бјежи сваки.

А Ибрахим паша храбри,
 — Заповједник он је граду,
 У чудо се наша веље,
 Не зна л'јека своме јаду.

Хоће л' у град, да с' затвара?
 Што ће граду, што л' себ' самом?
 Кад у граду једва има
 Дв'је тисуће са низамом?

Пр'је три дана послао је
 Пет хиљада равној Зети;
 Заповјед му од мушира,
 Да сва војска тамо лети.

Свак је знава: Кнез са војском
 Подгорицу да обл'јеће;
 А к приморју — мислили су,
 И да може, сада неће.

Ал' јунак се брзо смисли,
 Зна дужности царског сина:
 Град одбранит' ил' умр'јети
 Посред градских развалина!

И на ноге лаке скочи,
 Па разреди војску малу,
 А пламеним р'јечма у њој
 Диже снагу малаксалу.

Жене, ђецу, све немоћне,
 Што за дугу муку није,

Из града је гонит' стао,
 Да не слабе јуначније.

Ал' од свога свом се неће,
 Стаде вриска ђеце, жена;
 Не оставља град ни једна,
 Пр'је ће остат прегажена.

„Каурине! — жене вичу —
 Што не гониш каурима?
 Ђе ни чека смрт јинаке,
 Ту и за нас смрти има!“

На јуначку ову вику
 Не мога' им паша ништа,
 Па у градским лагумима
 Да им бједна заклоништа.

У толико поклич брзи
 Свуђ се чуо до Бојане:
 „Ко је Турчин под оружјем
 Да за вјеру не остане!“

И пр'је војске црногорске
 Пристигше Курци браћа;
 Град обранит' свак је прега'
 Ил' жив дома да с' не враћа.

Од Оциња поноснога
 Мехмед бег је јунак стига';
 Триста друга биранијех
 Са собом је у час дига'.

Мехмед бег је јунак живи,
 Херцеговац од старине;
 Зна од крста одпа' да је,
 Ал' најслађе за дин гине.

Од скадарске војске јаке,
 У Крајини што је било,
 С Бушатлијом Шабан бегом
 Пет стотина долетило.

Шабан бег је јунак пусти
 Од кољена Иван бега;
 Благородно зна пор'јекло,
 Ал' дин сад му прије свега.

А Баране у град скуп
Сам Селим бег, змија стара;
Султана је он признава,
Ал' Бар њега господара.

Селим бег је од племића
Негда српских у Бар први,
Ал' дин и ту покидао
Свете везе српске крви.

Пуни мржње на крст часни,
Тврди вјером, вјерни цару —
Три су бега су три војске
У час добри стигли Бару.

Јер тек што се за војскама
Затворише врата граду —
Црногорци пристигли
Тврдом граду на опсаду.

Часак да су прије стигли,
— Као жеље да би моћи!
Град би нашли готов паду
Без надања и помоћи.

Но брзином што не могли,
Јунаштвом ће они стићи:
Чула ј' војска од свог Кнеза,
Ће им ваља крсташ дићи.

У то и Кнез с мора стиже,
Око града све разгеди,
Па топове и војнике
Понамјешта и разреди.

И Врбици Машу даде
Под заповјед војску ову,
Ка' под Никшић, на Бар сада
Да обиде срећу нову.

А осталу војску посла
С Ђуровићем и Пламенцем;
Опет једног равним пољем,
А другога горским в'јенцем.

Све пред собом да заузму
С Блата к мору до Бојане,

И да срету сваку војску,
Крену л' Турци Бар да бране.

Па Кнез с једне сад главице
Гледа Бар и околину;
Узбуђење овлада га,
И око му њим засијну.

Није чудо што јунаку
Чуство силно срце стеже:
Час је ово величанствен,
С вјековима што га веже.

Јасно око душе живе
Сву му прошлост предочава:
Гледа Бар у српској слави,
Њу ће опет помрачава.

Неманиће Господаре
У свом граду гледа сада,
И улазак светог Саве,
И ће народ пред њим пада.

Па ка' сад то све да с' збива
И у суфет сам да лети,
И не знајућ' тихо збори:
„Благослови Сава свети!“

На маслина шуму густу
Сад му поглед опет сврну;
Ведро чело смрачи му се,
Кад угледа слику црну.

Деспот Ђурђа старог гледа,
Тешким јадом обрвана,
Проз маслине ће кријућ' се
Бјежи тужан од Барана.

Митом у њих тражио га
Султан Мурат, зет немио;
Већ Србију ц'јелу уз'о —
Још је главу старца хтио.

Преко мора у Дубровник
Бјегством само спасао се,
А остави Баранима
Жиг издајства, да га носе.

Сва несрећа српског рода
И Деспота боли цјели
Т'јем сјећањем сад су Кнеза
Муком силном обузели.

„Зла удеса рода мога!
Варварска га рука сломи,
И издајства сјеме црно
На огњишту свом удоми.

Смедеревски пр'јесто паде,
Сва Србија у иг стење;
По Једрени и Азији
Робље јој је за бесцјење.

Још Бар стоји; турска нога
Праг му српски не оскврни.
Грознију му напи чашу —
Нај'пре образ да оцрни.

Деспот бјежи с јадом својим,
У Бар шњим се сам затвара;
Султан златом тражи Бурџа
Бар издаје Господара.

Дугог ропства ноћ најцрња
Српски народ цјели уви;
У њу паде и Бар брзо
Ка пред зиму листак суви.

И сад сретњи кад час дође,
Својем роду да се враћа —
Ко га брани? Вај, несреће!
Крви моје иста браћа.

Црнојевић, име славно,
Протури се Бушатлијом,
Неманића племство старо
Свога рода љутом змијом.

И они ми преграбише
Данас врата граду Бару.
Вјеру, име цар им уз'о —
И сад истом служе цару!...”

Кнез у тешке мисли паде,
Душу му је бол савлада’;

Ал' бол силни ко би подн'о,
Да у муци није нада!

И њем' пламом поуздања
Живо срце брзо плану,
Кад угледа, ће је данас
Свео војску поуздану.

Миса' сјајна, којом диже
Црну Гору српском мору —
Распучи му ноћ вјекова
Нове доби видјех' зору.

„Згрјешлио си, Баре, много,
Ал' ћеш гр'јехе своје платит' —
Огњем ћу те прекалити,
Српству српског опет вратит'!”

Тако рече и лист узе
Па Ибрахим паши пише:
„Држ' се пашо, што мож' боље,
Часније ти што ћеш више.

На предају не зовем те,
Ни бегове с тобом што су;
Тебе вјерност цару држи,
Њих што неће узнат' ко су.

Вјерности је судба гинут',
И ће смрћу спаса није;
А бегове превјернике
Дозивати — залуд ми је.

Држите се, град не дајте,
Цару мање биће жао,
Кад дочује, град да паде,
Ал' јуначки да је пао.

А пашће ви, сами знате,
Зидине су помоћ мала —
Да с' Румији поткопамо,
Мал' да она не би пала.

Сјутра зором бој почиње,
Једва ћете ј' назр'јет моћи.
Дим топовски покриће ве,
Ка' мрак густе у сред ноћи.

Биће мука у град силна,
 Кад лом стане бјелих кула.
 Просте ране и смрт проста
 При вапају ђеце, була.

Погибије биће веље,
 Осудисте с' на њу сами;
 И ваша ми пропаст тешка,
 И невине крви жа' ми.

У џамије и у цркве
 Склоните их за то свијех;
 Пад ваш, Турци, жељет морам,
 Ал' су мање зла нек ви је.

Богомоље светиње су,
 Чуваћу их што узмогу;
 А склоњена нејач у њих
 Ту ће бити ближе Богу.“

И умирен Кнез сад бјеше,
 Својем срцу олакша' је,
 Па да у град књижу носи
 Војнику је једном даје.

И бијели барјак носећ',
 Да га с града ко не гађе,
 У час један лаки војник
 На капију с' градску нађе.

„Отворите! — војник виче. —
 Кнежевоме посланику!“
 Глас се зачу: „Не, никоме —
 Једном само побједнику!“

У час исти танки коноп
 Паде доле са бедема.
 „На, привежи писмо твоје —
 Другог пута у град нема.“

Привеза им војник писмо,
 Па врћућ' се собом збори:
 „Казаше ни пут једини —
 Ми од писма нијесмо гори!

Куд је оно могло проћи —
 И ми ћемо с' знат успети.

Врлети су поље нама,
 Стић' можемо што не лети...”

А кад папа писмо прими
 И кнежеву р'јеч проучи,
 Мислио је: дал' Турцима
 Да је каже, ил' да мучи.

Знавао је: људи прости
 Узеће је с криве стране;
 Чудиће се: зашто Кнез њих
 Нука, да град храбро бране.

Ал' још тако док размишља',
 Већ бегови завикаше:
 „Кажуј, папо, што Кнез пише? —
 Писмо ј' твоје ка' и наше.“

„Нема ништа, — папа збори —
 Адет то је, да се пише;
 Сјутра, вели, бој почиње,
 Друго нема ништа више.“

Бегови се погледаше —
 Повише би шћели знати.
 „Били хтио, папо царев,
 Цјело писмо прочитати.

Немој од нас ништа тајит',
 — Шабан бег му тако збори. —
 И ако си већил царски,
 Јунаци му нијесмо гори.

Да нас није, ти што б' цару?
 Што би град му, да нас није?
 Диреци му царства ми смо,
 Не никада Османлије.

Ми смо у град долећели,
 Да га цару одржимо;
 Ми домове остависмо,
 Овђе да се саранимо.

Ти адете твоје пази,
 Наш је адет само један:
 Ко погине смрт му проста,
 Ко остане његов мегдан!

За то чуј ме, што ћу рећи,
А за свијех зборим ово:
Град у наше руке сад је,
А у здравље Султаново.

Животи му наши ево,
Ал' твој знади наш је само —
Учиниш ли ишта без нас,
А ми, пашо, то сазнамо.“

Смућен паша зачуди се
Изненадном 'ваком збору;
Ал' прогута ову грку,
Бојећи се чут још' гору.

Није њему ово прва,
Арнауте он је знава, —
Именом се царским диче,
Ал' су сами себи глава.

„Добро људи, — насмија се. —
„Тајне није нит' је скрива!
Па лист даје терџману,
Да га гласно св'јем' прочита.

Кад бегови писмо чули,
Згледаше се зачуђено,
Као да би хтјели рећи:
Знамо што је ту скривено!

Простота је грм лукавству,
Њој је она штит најјачи;
Сваком мисли њом доскочит',
Најзад сама пљен је свачи.

И Кнежеву миса благу,
Да се ратна зла ублаже,
Не примају свјетлу, ка' је,
Но зли и ту зло тек траже.

Па Шабан бег опет збори:
„Знамо Кнеза, куда гађе!
Ал' и зубу најјачему
Коштуњац се тврђи нађе.

Јуначи нас, ал' т'јем збори:
Све јунаштво залуд ви је;

Нас старине сјећа наше,
Да не тијем задобије.

Теби вјерност цару хвали,
Ал' невјерство очекива;
Пропаст св'јема нама жели,
А муке ни оплакива.

У џамије и у цркве —
Чува' б' нејач ту од топа,
А миса' му: да их сјутра
Једним топом ту закопа.

За то нејач не склањајмо
Ни у цркве, ни џамије.
Нека стоји, ће ко може,
Без кисмета смрти није.

А сад, пашо, сви на поса',
Нек не спремне нађе зора.
Можемо се ласно држат'
Док ни помоћ стигне с мора.“

Мудар паша све прихваћа,
Зна, низама мало има.
Град и себе да би спаса —
Власт подјели с беговима.

И вјеру им зада тврду:
О предаји мислит' неће.
Шњима стајат', пасти шњима,
Без њих ништа, шњима све ће.

Тиштала га смјелост њина,
Сумњичење болило га,
Ал' с раздора град да падне —
Није јунак пустит мога'.

И бегови задовољни
Скоче живо с папом сада,
И сву војску распореде
На бедеме тврда града.

Према војсци црногорској
Свуђ топове наперили;
Тврдећи се пјевали су,
У пјевање страх су крили.

Из града се хука диже,
Ка' звук роја узмућена,
Зат'јем јаче, ка' јек с мора,
Кад га осне гњева пјена!

Збор јунака и плач ђеце
С треском крпа и алата,
Стоке рика, женах вика,
Усмућено с' коло хвата.

Глас ничесов не раздваја с',
У брујање с' једно слило;
Да јек није мучеништва,
Дивно л' би га слушат' било.

Сву ноћ дугу јека ова
Орила се без престана,
А кад први зрак од зоре —
Топ загрми са св'јех страна.

И све с' стиша на један пут,
Р'јеч у грлу сваком заста;
Ал' за један часак само
Па страшнија хука наста.

Зафриштали убојници,
Жене с ђецом закукале,
А топовске бомбе страшне
Летећ' — свуда ломе, пале.

И већ куле с' многе руше,
Пламенови уз њих лижу,
На пламеним крил'ма душе
Жртава' се првих дижу.

Десет дана, десет ноћи —
Непрестано бој се бије;
Утврђене обје војске,
Па је мало погибије.

Ал' Бар дични већ у пола
У црне је развалине;
По кућама и сокаци
Несклоњена нејач гине.

Само цркве и цамије
Још су ц'јеле од топова;

И сад Турци увидјеше,
Да им хилу Кнез не кова.

Охолост је без очију,
Своје маште само види;
У несрећи кад прогледа,
Тешко с' каје или стиди.

Кајање је и њих стигло,
Стид их р'јечи, стид их паше,
Па сад брзо нејач многу,
Кнез ће река' посклањаше.

И не гледећ сад бар своје,
Ђе на очи бједно гину —
Смућено им чело живље
Поуздањем новим сијну.

„Нек падају ове куле,
— Овако се сами тјеше —
Из развала град ће опет
Нићи лепши него бјеше.

Друго што ће Црногорци?
Нек грмљавом својом пр'јете;
Ведећ сломит' никад неће,
Тице н'јесу да прелете.

Док је љуте Арбаније
И у Стамбол нашег цара —
Ругамо се свакој сили,
Не пуштамо града Бара.“

Црте из народног живота.

Од
Ф. Ј. Ковачевића.

I.

Стрико Перо.

Стрико Перо је већ присукао
деведесети крст, а ништа га не сочи,
да је толико Божића ославио, осим
оне његове без биљега сиједе косе.
Он, кад сједи, сједи достојанствено:

не савија главу међу кољена, не гледа пред собом, не пљуцка му се, нити кашље. Кад дуби, исправљен стоји као дублијер, лак и наредан, е ти се чини, да га ко с плећи викне, обрнуо би се на ноге као на чекрк. Лице му је младоликасто, израз благи и добродушан, склоњен више на осмијех и шалу, него ли на ијед и тугу. На уши чује добро, очима — вели — да види тачно, језиком не брка. На кратко: цијело држање стрика Пера наличи прије наочиту и повиђену мужу, него ли старцу од деведесет година. Па за то стрику Перу није ни мило, да га зову „ђеде Перо“, већ „стрико Перо“. Десили се да се когод превари, па да га викне: — Ђеде Перо! — он се осјекне као бајаги иједак:

— Ђедови ти дома и бабе, мој синко!.. а ја бих ти једва могао стриц бити! —

Ако се нађе какав безбрижник, да му на то штогод примјети, тада стрико Перо заузме озбиљан положај, довати се руком за силав, махне главом, па увијек поносно одговори:

— Ја се вајстину не бих још ни овако стар са многијема момцима промијенио! Какви су ми ови данашњи фићфирићи! Није им врат дебљи него у патка, нос им се изострио као теслица, очи им вазда мутне и капаве, а како напуни двадесету, онда да цркну од кашља — све да утробице испљују!.. Паба ти, брате, таква младост и такво момковање!.. Ја сам момак! —

Кад стрика Пера запитају, како је он могао сачувати своју круту снагу до тако дубоке старости, он обично одговара:

— Е ђецо моја, ја нијесам још никада чаше сломио пијући вино, нити ми је још никада од ракије језик одебљао, да ми се по устима поваља; нијесам још никада обукао

утијане кошуље ни златнога цамадана, нити сам се икада топлио у ваше кунтоше и чизме до кољена. Живио сам вазда вучки: кад огладни, онда ручај; кад ожедни, онда се напиј; а кад озеби, онда или махни јаче рукама на работу, или придај боље ногама на пут, па се угриј као што Бог заповиједа. Није мене још никада пријенуло сусјество за столицу, ни заблијештиле очи за трпезом, него сам увијек трудан и уморан гледао сунце како залази, а лак, ведар и бистар дочекао зору кад свиће.... —

Стрика Пера није још ни памћење издало; он се сјећа не само онога, што је јуче, ономадне, ћаономадне с киме зборио и што му је ко казао, него је утувио чак и своје дјетињство, момковање и чојковање. Он истина има обичај, да често пута каже: — Е соколови моји, смијешан је овај живот: из дјеце у старце, а човек никада! — али ипак стрико Перо у велике цијени вриједне и поштене људе, па се и сам кад-и-кад понесе са добрим и честитим дјелима из своје прошлости. Кад се пусти у разговор са млађијема, мало кад што им неће поменути, како је он искрено живио са браћом и пријатељима, како није за никим лагао, како није никоме на напаст пошао; а ако се каткада и свадио с киме год, то је било само за то, што је бранио — своје. Стрико Перо ће том приликом вазда овако завршити своју бесједу:

— Пазите, ђецо, да будете искрени и поштени! Чувајте се лажи као од грома небескога, а небојте се никада истине! Истина је они танки свилац усред дебеле гумине; нека је највећа мука на коноп, па нека се све жице испрекидају, свилац ће увијек здрав останути... Држите

се, ђецо, свилаца, а не бојте се што наоколо конци пуцају! —

Стрика Пера спопану који пут и ђакови, па навале на њега питањима од сто рука, да сиромаша старца лијепо из памети изаждену. Они познају доброга стрика Пера, знаду да их он воли; али знаду и то, да се он може наједити, па је њима од сехира кад им штогод такво за руком испане.

— Ђеде Перо, по што продајеш године? — питају једни.

— Ђеде Перо, колико си Божића изио? — питају други.

— Ђеде Перо, да те већ женимо! — смију се трећи.

Сада стрико Перо изађе из свакога стрпљења, исколачи на ђакове очи, па успе као из вреће:

— Мучите, шупљоглави једни! Окусана згонијо, која не знаш ни на чије зубе леба једеш! Филозофи моји, којима се чини, да све знате и умјетете кад научите оно кривогузо глагољ, оно главато буки! Више ваља једна прегрст чојства и поштења него пунане вреће вашијех наука. Што ће вам знање без памети, без мудрости? Учите и колико је небо високо и колико је море дубоко, а овамо огрезли бисте у свакоје поганство. Не поштујете старије, не марите за родитеље. Не учите ви да будете један другоме вјерни другови, уздана браћа, него да будете бичи и ископаници и себи и својима. Свакоје зло под капом небеском од вас је потекло: лаж, пријевара, мржња, крађа, блудство, па и само хулење и роптање на Бога... Анатема вас било са свијема наукама! Ја не дам моје чојство за све ваше књиге! —

Кад ово стрико Перо изговори, погледа на ђакове, а то се они забленули у њега као телад у шарена

врата, као да им учитељ лекцију прича. Тада се стрико Перо замисли, махне главом, па готово као да се каје, што је рекао, обрне се пут ђакова љубазан и благ:

— Хајте, живи били, хајте! — опрашта се с њима. — Слушајте ваше учитеље и примајте добро! Наука је благо: Ко умије, њему двије; али никад не заборавите, да вам уза знање треба и чојство. —

Најмилије је стрику Перу кад се људи с њиме о јунаштву разговарају. Проспу се ту разна мњења, сваки хоће своју, али стрико Перо заврши овако:

— Ма какогод, људи, ко мислио, ја се вазда држим моје: човјек је јунак; ће није човјека, ту није ни јунака.

Ако стрико Перо случајно чује, да је какви познати од прије јунак пануо сада у какву погрешку, учинио какав пријеступ, онда, готово протусловивши првој својој мисли, обично вели:

— Е преварио се, ђаво га је превластио... Па и да није, опет би му ваљало кроз прсте погледати. Не треба свакоме једнако ни судити: човјека треба чувати, а рђу маљугом у главу. Сви смо од крви и од мяса, сви можемо згријешити, али јунаку би требовало и све седам смртних грјехова опростити само за то што је — јунак. —

Стрико Перо је био у рату кад су се оно Мораче сјединиле; он је тада сјекао и био рањен у десну ногу. Од те ране — како он каже — вазда пати кад је мијена. Ако га упитате, како је било тада, он обично подвати, па одговори:

— Како је ли? Мука Боги ми! Није лако о својој торбици боја бити. Него што ћете? Да је глава од цкла, мнозина би је сломили, него није, па се оно људи сачувају и тамо, ће

се мисли е погинуше. Човјеку ништа није тешко, што је добро и поштено, а особито кад се до образа догони. Скочисмо, окуписмо са свакоје стране, па нешто прегни, а нешто придржи, докле, у здравље Господарево, и Турке сломисмо и Морачу добисмо. Такве грдне погибије од Турака ја не памтим: ту им се траг утвр, ту им је капи име погинуло. А има и пјесма о томе, која каже:

Заклели се Турци на погачу,
Да не иду више на Морачу.

Стрико Перо умије се лијепо и шалити; он је још и у својој младости био познат као весео момак, па га то није ни под старост оставило.

— Шала је — каже стрико Перо — зачин животу. Ко је вазда једне исте воље и нарави, могао би би лако и памећу померити. Па богме човјек, који је вазда од збице није мио ни свијету. И најљепше јело, кад га вазда једемо, укане нам се... Треба промјене животу, треба шале души. —

Кад стрико Перо то изговори, онда врагуљаста момчадија започну своје доскочице, па ту пане често и по која крупна, а дође и до иједа, чак и до свађе. Разумије се да стрико Перо све то умири.

— Не људи! Оставите се боја! треба да живимо! Немојте да ја вас прије до гроба поспратим! То би била грехота, а и без тога рад бих био да ме ваше руке у гроб положи, а већ сам једном ногом ево у њега крочио. —

— Па то те, ђеде Перо, не може мимоићи. По реду ћемо, ако Бог да! —

— Ђедови ти дома и бабе, мој синко! — опет се претвара стрико Перо као тобож иједак. — А што се тиче првенства, ја га нијесам никада ни у чему тражио, па нећу ни

пут гроба... Е ђецо! вазда је више на касапници ситнијех брава, него крупне животиње! —

— Фала Богу браћо! ја сам мислио, да смо само један пут луди, а ево видим по ђеду Перу, да смо два! — подвалиће један стрику Перу.

На то ће стрико Перо:

— А ја сам мислио, да се ђаво три пута смије: првом кад се стари жени, другом кад се крчмару плаћа да пије, трећом кад сиромаш сељанин позајми капетану пара, па му их на углављени рок иште, а капетан га за то срамоти и одбија, а други људи мисле, да је сиромаш сељанин штогод скривио, па му капетан за то брекети; него ево прилике да се ђаво и четврти пут насмије: и то кад види, ђе хоће јаје да надмудри кокош! Еј, пишлићу мој! Ни руцељ увати водњицу, ни дијете доскочи старцу. —

Стрико Перо је веома побожан човек. Једва дочека недјељу или други заповједни светац, да пође у цркву на службу Божју. Он тамо престоји летургију са страхом Божјијем, шапута молитве, крсти се и метанише у најдубљој побожности. Кад изађе из цркве, весео је, одушевљен, изгледа као да се двадесет година помладио. Ако га ко запита, како му се допала попова служба, он одговара:

— Оно што је добро, из свачијех је усти лијепо, а особито слово Божје. Само ми се крива на ове жене и неку ђецу. Они као да не долазе у цркву, у храм Божји, да се Господу моле, него да се кихоћу и разговарају. Да сам ја с попом, с олтару би' их из цркве извикао. Црква је да се у њој Бог моли, а не да се у њој збори. —

Стрико Перо је најтачнији у држању својих српских обичаја. Кад

чему дође земан, он не ће ни најмање ситнице пропустити, а да не учини као његови стари. У очи Божића налаже бадњаке, прелива их вином, и сијече на њима везове; о крсноме имену не сиједа за трпезом, напија у славу Божју, и ломи крсницу; о Ускрсењу шара раја, куца се с њима, и пери их млађима; до Преображења никако не једе грозђа и т. д.

Кад стрику Перу когод за то рекне:

— Ма, ђеде Перо, ти си за Бога стар, па да и попустиш штогод од ових старих накарада, не би марило ништа, а доста пута би ти и здрављу боље било! —

Стрико Перо на то одговара:

— Е ђецо моја, кад човјек има једну хаљину, ако је и хрђава, треба да је чува, кад не може другу бољу набавити. Нама су ови обичаји од старијех остали, немамо их него једне, бољијема их не можемо замијенити па држимо барем њих! А вјерујте, ђецо, обичаји су нас чували од Косова до данас; они ће нас и напријед чувати, ако ми њих причувамо; друкчије не пише нам се добро, е ко своју кошуљу презире, туђа га гуњина дере. —

Стрико Перо се бјеше једном разболио: за читава два дана нити је мога ока свести ни крушне паре окусити. Млађи су га непрестано чували, и на измјенице бдили код њега, да барем без свијеће не премине. Кад трећи дан, а то се Стрико Перо њешто притајио: једва што му се дихање чује. Мисле чељад, да подваћа и пијеха, па брже боље упали свијећу више њега, и стани плакати. На то се стрико Перо прене, поисправи, па ће сасвијем миран:

— А ја, ђецо, не било урок, ево мало заспах!.. Но што је то? Свијећа и плач? Е видиш ти њих!

Смирите ту свијећу, а ви се ћешите; нијесам ја још тамо кренуо! —

И стрику Перу, као што видите, мило је још живјети. Па нека и живи — добри старац! А кад дође вријеме, да и другом ногом крочи у гроб: — Боже му дај мирну и спокојну смрт! —

Хомерова Илијада

с грчког преводи

Л. В р б и ц а.

III. Пјевање.

Садржај.

Кад се обје војске сусретну, Парис (Александар) излази пред тројанске бојне редове и изазива Ахајске јунаке на мегдан. Али чим се пред Ахајском војском укаже Менелај, Парис умакне од страха у Тројанце; Хектор, брат његов, кори га и грди, те се Парис на ново нуди за мегдан. Хектор ступи међу војске и каже им одлуку Паридову, да ће се борити с Менелајем, па који предобије ономе да припадне Хелена и благо. Весело пристану обје војске на то, а да вјера још тврђа буде, позову Пријану, који је у то са тројанске куле гледао обје војске, а Хелена му показивала Ахајске јунаке, да сам вјеру међу војскама утврди и жртву боговима принесе. Иза тога започне мегдан, у којему Менелај побједи Париду, којег би и убио био да га Афродита не спасе; обавив га у маглу пренесе га богиња у његову кућу у Троју. Агамемнон тражи од Тројанаца да према заданој вјери изврше обвезу и да поврате Хелену.

Кад војводе у ред бојни поставише војску, с виком с циком кано тице иђаху Тројанци: као што се небо ори од цике ждраљева, кад од зиме и од кише непрестано бјеже, па на воде Океана с грактањем слијећу, те доносе Пигмајцима покољ и убијство а из зрака тад замећу с њима грдну борбу. С друге стране муком иду огњени Ахајци, пуну срца и прегнућа, да друг друга брани. Ка јужина кад врхове брда заогрне густом маглом, нерадо је гледају пастири, а лупежу милија је него црна нојца, дотлен видиш доклен можеш каменом добацит, тако њима испод нога густа се прашина подизала; а пољаном брзо пројурише. Кад се војске једна другој близу примакоше, Тројцима је предњачио дивни Александро, на плећи му пардалина, мач и лук савјени,

па два копља витлат стаде, мједи окована,
и позиват све најбоље Ахајске јунаке,
да с' огледе и с њим боре на страшном мегдану.
Кад га спази Менелаје, љубимац Арејев,
ђе пред војском силним кроком наприједа
ступа —

као што се лав весели, кад на пл'јен наиђе,
на јелена рогатога или дивокосу,
кад се деси, а гладан је, па их ждерат стане,
ма га брзи пси ћерали и снажни младићи;
тако исто Менелаје покликну радосно,
кад очима Александра виђе богу сличног;
зликовцу се осветити бјеше наумио,
одма с кола са оружјем скочи на земљицу.
Али кад га богу слични спази Александро,
ђе пред првим редом стоји, срце му се смути,
у гомилу натраг скочи, да побјезе смрти.
Као змију кад ко спази у горском ждријелу,
натраг бјежи, од страха му уздрхте кољена,
па одјури, бледоћа му низ лице се проспе;
тако исто у гомилу зорних Тројанаца
богу слични Александро од страха умаче.

Кад то виђе, поче Хектор да га ружно грди:
„Несретниче, дивна лица, женару варљиви,
„да се никад рађа ниси, да с' нежењен умр'о,
„из свег срца то ти желим, а боље би било,
„него да се свијет с тобом брочи и калнива,
„одиста ће у смјех пукнут и звати Ахајци,
„кад те виде тако дивна, првог мегданцију,
„а срце ти не познаје снаге ни храбрости,
„са лађама морепловним зар си смио такав
„навести се на пучину, с бираном дружином,
„и у туђу поћи земљу и из даљне земље,
„снаху људи витешкијех, дивну одвест жену,
„у час зао по твог оца, по град и вас народ
„а на радост душманину, а твоју срамоту?
„Шта, зар нећеш почекаати зорног Менелаја?
„Познао би ког јунака имаш младу љубу,
„помогли ти ништа неби дари Афродите,
„ни љепота, кад с у праху преметати станеш.
„Тројанци су страшљивице; иначе би, брате,
„већ одавна обукао камену кошуљу,
„због злочина колика си њима починио“.

На то њему богуслични збори Александро.
„О Хекторе, право си ме кара, криво ниси,
„вазда ти је срце тврдо, ка сјекира љута,
„што кроз дрво од замаха човјечјег избија,
„кад вјештином лађу теше, те му снагу јача.
„Тако ти је у грудима, срце од челика,
„не кори ме љупким даром златне Афродите,
„славне даре од богова презират не ваља,
„кад их дају; сам их нико добит не би мога.
„Ако хоћеш да се сада борим и војујем,
„сви Тројанци и Ахајци нека сједну мирно,
„на средину ставите ме с зорним Менелајем,
„за Хелену и за благо да мегдан дјелимо;
„који буде надјачао и другог савлада“,

„нека дома цјело благо и жену поведе;
„ви остали у љубави тада међу собом,
„тврду вјеру ухватите, пак једни у Троји
„нек станују бусовитој, а други нек Аргу,
„што но коње гојне храни, морем отпућују,
„и отплове у Ахају, пуну дивних жена“.
Тако рече, а томе се Хектор узрадова
Међ Тројанце тада пође и устави чете,
држећ копље по сриједи; сви се умирише.
Стријелама гађаху га космати Ахајци
и камење подизаху, пут њега бацаху.
Ал' завика Атревифу, краљ јунака, силно:
„Престаните, не гађајте, јунаци Ахајски,
„хоће нешто да говори Хектор перјаниче“.
Тако рече, престадоше и умирише се.
Међу обје војске Хектор стаде и прозбори:
„О Тројанци и оклопни чујте ме Ахајци,
„саслушајте што говори дивни Александро,
„због кога се међу нама борба распалила:
„Сви остали нек Тројанци сједну и Ахајци,
„нек на земљи плодородној положије оружје
„а он ће се на средини перит' Менелају,
„да о благу и Хелени мегдан подијеле,
„који буде надјачао и другог савлада“,
„нека дома цјело благо и жену поведе;
„а ми други у љубави да се закунемо
„и да тврду међу собом вјеру ухватимо.“
Тако рече, а сви они мукком умукосе.
Тад им поче Менелаје бесједит грлати:
„Дед и мене чујте сада, јер највећи јади
„појмучијех суснашли, ал' сам наумио
„да Тројанце и Ахајце у миру раздвојим,
„јер сте многе претрпијели јаде и невоље
„због заваде те је самном Парид започео,
„нек погине ком је од нас мријети суђено,
„ви остали у љубави брзо се раздвојте.
„Сад донесте два јагњета, бијело и црно,
„земљи једно, друго сунцу, а ми ћемо Диву.
„И Пријама доведите, нек сам вјеру хвата,
„када су му објесна ћеца и невјерна,
„да ко неби опачином вјеру порушио,
„код младијех је људи памет вазда

превртљива,
„али старац, што у прошлост види и
„будућност,
„куда дође пази добро за обије стране.“
Тако рече, обеселе с' Тројци и Ахајци,
надајућ се да ће престат од крвавог рата.
Уред кола зауставе, па из њих искоче,
па оружје са се скину, на земљу га ставе
једно близу до другог, простор испунише.
Тада Хектор два гласника отпрати пут града,
два јагњета да донесу и Пријама зовну;
и Атревиф, силни краљу, посла Талтибија,
до бразијех отпрати га лађа, да донесе
једно јагње, и он пође и послуша краља.
Тад Хелини бјелорукој, Ирида гласница,

„ах, што ни сам изабрала смрт, кад с твојим
СИНОМ

„Идоменеј тамо стоји међу Крећанима,

„око њега скупили се крећански главари.
 „Често пута Менелаје, Арејев љубимац,
 „у кући га угостио, кад из Крете дође.
 „Све остале сада видим бистроке Ахајце,
 „које знадем и које бих именом назвала;
 „ал' не могу двије војводе народње да видим,
 „та Кастора и хрвача храброг Полидевка,
 „два рођена моја брата, те ми роди мајка,
 „зар овђена не дођоше из пријатне Шпарте?
 „Можда да су у лађама морепловним дошли
 „ал' неће да у битку са другима иду,
 „јер се стиде због срамоте и укура мога?“
 Тако рече, а њих мајка земља покриваше,
 већ одавна баш у Шпарти, милој домовини.—
 Тад гласници тврде вјере залог носеше
 по вароши, два јагњета, и у козјем мјеху
 плод земаљски, рујно вино, а гласник Идаје
 сјајни крчаг носијаше и златне пехаре,
 па до старца близу дође и овако рече:
 „На ноге се, о Пријаме, главари те зову
 „коњекрота Тројанаца, оклопних Ахаја,
 „да у поље доље сађеш, да вјеру ухватиш;
 „тада ће се Александро с дивним Менелајем
 „о Хелени дугачкијем борити копљима.
 „Ко побједи, остаће му жена и све благо,
 „а ми ће мо у љубави тада међу собом
 „тврду вјеру ухватити, па једни у Троји
 „становаше бусовитој, а други у Ахаји;
 „што-но коње сојне храни, морем отпутоју
 „и отплове у Ахају, пуну дивних жена.
 Тако рече, старац дрхти а дружини збори,
 да упрегну брзе коње, што и учинише;
 тад у кола Пријам уђе а узде устегну,
 с њим у дивна Антенор се кола посадио,
 па кроз врата брзе коње у поље пожену.
 Кад дођоше међу Тројце и међу Ахајце,
 на земљицу плодородну из кола скочише,
 па ступише у средину међ обје војске
 Тад се диже краљ јунака, силни Атривићу,
 подиже се Одисеје, а свјетли гласници
 тад залогe принесоше божје вјере тврде;
 у врч вино смијешају, за тим краљевима
 по рукама воду лију. Тада Атривићу
 од бедрице нож повуче, што но му висаше
 о корици вељег мача, па с њим јагњадима
 длаке с главе одрезао, те их гласноше
 главарима подијеле Ахајским и Тројским.
 Тад Атривић дижућ руке, силно молит стаде:
 „Оче Диве, Иде краљу, најславниј', највиши,
 „и ти Сунце, што све видиш, који свашта
 чујеш,
 „и ти Земљо, и ви Рјеке; о подземни Бози,
 „што казните мртве људе, те се криво клеше.
 „Ви свједоч'те и ви тврде чувајте заклетве;
 „Александро Менелаја ако би убио,
 „нек Хелена и цијело припане му благо,
 „а ми ћемо с лађама се вратит' морепловним;

„но ако га Менелаје свлада плавокоси,
 „нек Хелену и све благо поврате Тројанци
 „Аргејцима, по правници накнаду нек даду,
 „а да би се и потомци тога спомињали.
 „Ако Пријам и ђеца му не хтједну накнаду
 „да ми даду, кад би дивни пао Александро,
 „рад накнаде, остати ћу и борит' се овђен
 „доклен краја и свршетка ратовању нађем“.
 Тако рече, па гркљане немилим жељезом
 јагњацима пресијече; на земљу их стави,
 да се туна праћакају, али без живота,
 јер им снагу љуто гвожђе бјеше одузело.
 Тад купама из крчага вино заиташе,
 па га лију, а моле се вјечним Боговима,
 ђекоји би ово река' Тројац ил' Ахајац:
 „О најславниј' оче Диве, о бесмртни Бози,
 „који но би прекршили најпријед заклетве,
 „нека им се мозак проспе, као ово вино,
 „на земљици, њима истим и ђечици њиној,
 „а жене им ка' робиње други нек одведу“.
 То рекоше, ал' им Диво молбу не испуни.
 Тад им Пријам Дардањевић ријеч бесједио:
 „Чујте Тројци, и кићени чујте ме Ахајци,
 „ја се сада пут Илија враћам вјетровитог,
 „јер поднијет не бих мога' да очима гледам,
 „ђе ми син се бори мили с Менелајем зорним;
 „Диво сами то ће знати и бесмртни Бози,
 „којему је од њих двоје мријети суђено“.
 Тако рече, па у кола јунак богуравни
 јагњад стави и сам уђе, а узде устегну;
 с њим у дивна Антенор се кола посадио,
 па се натраг обојица пут Троје вратише.
 Тада Хектор, син Пријамов и Одисеј мудри,
 најпре простор измјерише, иза тога коцке
 у мједени шљем бацише, па их мијешаше,
 ко ће први да се баца мједенијем копљем.
 Пут Богова дижућ руке, војска се мољаше,
 ђекоји би ово река' Тројац ил' Ахајац:
 „Оче Диве, Иде краљу, најславниј', највиши,
 „који од њих ову борбу први започео,
 „нек погине, у Адове нек утоне дворе,
 „а међ' нама тврду вјеру и љубав постави“.
 То рекоше; тада Хектор, силни пјераниче,
 натраг очи обрнуо, па шљемом затресе,
 а из шљема Паридова коцка искочила.
 Тада војске редом сједну, ће оно свакоме
 брзоноги бјеху коњи и свјетло оружје.
 О рамена тад објеси прекрасно оружје
 муж Хелене љепокосе, дивни Александро;
 најпре дивне докољенце на ноге навуче,
 те бијаху сребрнијем копчама свезане;
 па на прси оклоп стави брата Хеликона,
 тијелу га приљубио, да му згодно стоји;
 мач челични, среброкорац о раме објеси,
 па у руке штит прихвати, велики и чврсти,
 а натаче дивна шљема на јуначку главу,
 на њему је перјаница од коњскога репа,

а страшно му изнад шљема перјаница трепти; па узима бојно копље, те му руку краси. Исто тако Менелај се наоружа' бјеше. Кад већ бјеху под оружјем на обије стране, у средину тада ступе међ' обије војске; страшно гледе; ужас хвата коњокроте Тројце и Ахајце оклопнике, када на њих гледе. Тад стадоше оба близу биљеге мегдана, кивни један на другога, копљем замахују. Александро први пушта копље сјеновито и погоди Менелаја у штит округао, ма не проби, но се преви у чврстоте штиту. Тад потезе Менелаје копље убојито, па он стаде да се моли оцу Крониону:

„Оче Диве, дај да казним дивног Александра, да од моје руке пане неврјерни зликовац, а да би се и потомак који побојао, да зло враћа домаћину, за љубав примљену.“ Тако рече, па замахну сјеновитим копљем и бади га на Париду и у штит га згоди, и кроз сјајни штит пројури силновито копље, и кроз оклоп провуче се дивно израђени, и кошуљу прореже му крај слабине тјела, тад се уви Александро и избјеже смрти; ал Менелај тад повуче мача среброкорца, њим замахну и погоди у заслон кациге, но се о њој на четворо предомко пусти, па из руке испане му на земљу прну. На то врисну Менелаје а у небо гледа: „Оче Диве, зулумћар си ми мога сваког Бога, мњях да казним Александра, злотворника мога,

„у руци ми мач се преби, у таман ми копље из шаке је полећело, јер га не погодиш.“ Тако рече, па поскочи и за шљем китњасте ухвати га, па га вуче за собом у војску, а ремен га извезени, те му испод браде шљем држаше, давит стане под бијелим грлом;

и тад би га Менелаје собом повукао и славу би силну стека' да га Афродита, Крониона кћи, не спази и ремен прекину. Празан шљем му тад остаде у јуначкој руци, њим замахну те га јунак међ Ахајце баци, са земље га подигоше мили му другови. Опет скочи Менелаје с мједенијем копљем, да убије Александра, ал' га Афродита, лако зграби, ка' богиња, и у густу маглу умота га, па га носи до мирисне клјети. Афродита затим пође да Хелену зовне; затече је, ће стојаше на високој кули, а око ње скупиле се многе Тројанкиње; за мирисну одјећу је руком дохватила, па јој стаде говорити, њеној прељи налик, те јој вуну предијаше, док у Шпарту бјеше, — стару прељу Хелена је највише љубила, њојзи слична, Афродита бесједити поче:

„Хајде дома, Парид виче, да се кући враћаш, „у одаји ето лежи на дивном кревету, „а сјаји се од љепоте и од руха свога, „не би рекла да је сада са мегдана дош'о већ у кола да се спрема, или да из кола уморан се натраг враћа, па да се одмара“. Тако рече и срце јој у груди пробуди. Ал' Хелена кад опази грло Афродите, груди њежне и блиставе и очи јој сјајне, задиви се и овако њојзи проговори. „Зар и сад ме премамљујеш о чудна богињо, „по други пут, у Фригијску или Меонијску варош какву да ме водиш плодну и обилну, „да драгана каквог твога смртног задовољиш, „јере ће ме Менелаје дома да одведе, „кад побједи Александра као мрску жену. „С' тога си се зар до мене лукаво довила? „Сама сједи покрај њега, прођи се божанства, „на Олимп се твојом ногом више враћат'

немој,

„но уз њега чемерикуј и чувај га добро „за љубовцу док те узме или за робињу. „Ја заиста тамо нећу, зазор би ми било „да постељу њему справљам, све би ме Тројанке

„укориле, и овако јадикујем тужна.“ „Бутито јој Афродита на то одговара: „Несретњице, не дражи ме, да те не напустим „да ми срцу не омрзнеш, ка' те силно љубим, „да ти ново међ Тројанце и међу Ахајце не заметнем грдну свађу, у з'о час по тебе.“ Тако рече, уплаши се Дивова Хелена, па с' огрну копреницом бјелушастом, сјајном, те се сакри, ниједна је не спази Тројанка, мучећ пође, а пред њоме богиња иђаше. Кад дођоше у бијеле Паридове дворе, тад дворкиње и слушкиње на рад отидоше, а Хелена дивна жена, у одају уђе; Афродита, намигуша, столицу прихвати, до Париде донесе је, па је предањ стави а Хелена на њу сједе, чедо Кроневића, па од мужа главу сврну, а ружит' га стаде: „Са мегдана доша' си ми? Еј, да си на њему погинуо од јунака мог првога мужа. „Прије си се сам хвалио, да си снагом јачи, „копљем бољи, но Менелај, љубимац

Арејев.

„Дедер хајде, па позови зорног Менелаја, „да се опет на јуначком гледате мегдану. „Ал ти кажем мируј туна, а боја се кани, „с плавокосим Менелајем, немој се борити, „да од копља његовога не погинеш лудо.“ На то њојзи Александро 'вако одговара: „Не ружи ме тако жено, не нападај на ме, „та, помоћу Атенином Менелај је свлада, „и мени ће Бог помоћи, ја ћу другом њега, „но дед сада у љубави да легнемо сада,

„та, никад ми тако љубав душу не освоји,
 „ни онога истог пута кад сам те оteo,
 „и с лађама побјегао из пријатне Шпарте,
 „на Кранаји бијело ти обљубио лице,
 „колико те сада жудим, пун љубави слатке.“
 Тако рече и он први у постељу леже,
 за њим жена, и тако су почивали туна.
 Ал' Менелај ка' звијер се по војсци моташе,
 не бил' ђегођ опазио дивног Александра,
 но Тројанац ни савезник ниједан немога
 да покаже Александра зорном Менелају.
 Сакрио га нико неби, ал га не виђеше,
 ка' смрт црну сви су њега једнако мрзили.
 Тад им ријеч бесједио краљ Агамемноне.
 „Чујте Тројци, и Дарданци и ви помоћ-
 ници,
 „свако види побједа је зорног Менелаја.
 „Ви Хелену Аргејкињу и благо вратите,
 „и накнаду нама дајте, као што је право,
 „а да би се и потомци тога спомињали.“
 Тако рече, Ахајци му бесједу похвале.

Браћајмо се старијема...

Има пет-шест година да не читам скоро никакова романа; не читам их с тога, што правијех романа више и нема: ово што се данас у Француској, у Енглеској и у Италији штампа — или су досадна описивања још досаднијег неваљалства, или су којекаква философска, а више пута и политичка дјела, која ће ваљда бити сваке похвале достојна... али која — вјера и Бог! — читаоца посве мало забављају.

Јер сам ја, господо моја, у погледу романа — шта бих вам тајио? — постао ужасан натражњак. Дивим се мудрој проницавости такозванијех „натуралиста“; бегенишем прилично тенденциозни роман госпође Сандове и чувеног Балзака; нијесам противан ни фантастичним приповијеткама Жил-Верневим; али, искрено рекућ, као да најволим старе романе старог Александра Димџа.

Бадава! ако подлога романа има бити *ијесничка*; ако му је сврха да

нас мишљу преноси у фантастичан свијет, који, и ако наличи суштому, треба ипак да се од њега разилази, таман као сан од јаве; ако је, напокон, роману сврха да нам пријатно забавља фантазију, да нам слади часе одмора; ако му је сврха, да постане, што но Његуш рече, души посластица — онда, нек ми то буде допуштено казати, више вриједе Димаова *Три Мускетира* нō сав огромни књижевни пртљаг господина Емила Золе. А кад ово кажем, знам лијепо да ће велика већина читалаца слегнути презирно раменима, па ми довикнути изразом дубока сажалења: — Чудна магарца!

Па ипак овакијех магараца, да опрости Бог и ваш образ, има данас неколико; и то не само у Паризу, гдје су ово дана ускрснути из заборава и по главним театрима представљани разни Димаови позоришни комади; него чак и у магловитој постојбини здрава разума, у Енглеској, гдје је он скоро изнова преведен сав дуги циклус романа о Д' Артањану, те у врло укусном издању штампан под натписом: *The D' Artagan Romances*.

* * *

Ово сам навише хтио казати, не били који од мојијех читалаца дошао са мном до закључка: да сам врло добро учинио, што сам аво дана прочитао свих десет свезака Димаових *Мемоара*; *) које дјело, и око не спада баш у приповједачку књижевност, а оно је тако укусно и духовито написано, да сам га при читању чисто гутао. У тим *Мемоарима*, који су, жалибоже, у најљепшем часу пишчева живота прекинути, изнизане су Димаове младеначке згоде и

*) Alexandre Dumas: Mes Memoires. Paris, Calman Lévy, éditeur.

његови први литерарни успјеси; и то оним сјајним и привлачним стилем, оним несравњивим хумором, с којим је славни и популарни франсуски писац толико ремек-дјела написао. Колико красних епизода! Колико занимљивих дивагација, пуних забаве и здраве поуке! Чувени је романсијер ову своју автобиографију зачинио и испреплео свакојакијем анекдотима и историским биљешкама из сувременог му доба, па и из блиске прошлости, да је чисто милина читати.

Није ми намјера да ово дјело данас, након читава по вијека откако је написано, српској публици приказујем. Али пошто је у њему цијело једно поглавје посвећено руској историји новијег времена, или, тачније да кажем, успомени Цара Александра I., то бих просто рат био, да из тога поглавја по гдјекоју стварчицу испабирчим, и поклоним читаоцима у добар час обновљене „Зете.“

Не заборавите само, да сам ја овдје прости посредник. Прави је приповједач Александар Дима; а ја само посрбљујем (читај: изопачујем) његову дивну прозу.

* * *

Писац се одма у почетку жали, што Руси немају још праве историје. Цар Александар бијаше, истина, дао налог Карамзину, да напише историју рускога народа, но је овај, на жалост, умријевши 3. јунија 1826 године, остави за собом недовршену. „Ипак, да је и довршио — вели Дима — она нам шћаше изнијети опћа факта и велика збитија у рускоме царству, али не шћаше никако изнијети на видик ситније догађаје, који су ипак толико карактеристични.“

У истини, историја може да буде двојако написана; може да буде на-

писана, као што је писао Тацит; и може да буде написана, као што је писао Светоније. Први је начин заиста лијеп и језгровит; али је други начин много занимљивији.

Држећи се потоњег правца, Александар Дима слика врло вјешто владавину Царице Катарине и мезимца јој Потемкина. Но, пошто би нас излагање цијела поглавја далеко одвело, то ћемо да те двије важне личности за сада оставимо на страну и да се позабавимо једино са личношћу Цара Александра, којој иначе и писац сву своју пажњу поклања.

Сасвим обратно него ли то код његова брата Константина бјеше, уживао је Цар Александар опћу љубав свога народа и племства; њега Руси љубљаху с његове благе и питоме ћуди, с његова отмјеног узгоја, али га љубљаху још већма из пркоса прам великом војводи Константину Павловићу, који се још као недорасло дијете противљахе срицању азбуке, и везаху својега учитељу: „Маните ме се с тијем књижуринама, не ћу да учим читати, јер вићу да и ви, који непрестано читате, сваки дан луђи постајете.“

Константин бијаше суров, Александар умиљат; један се бјеше родио да заповиједа и сабљу паше, а други да засједе у каквој академији, гдје се умна питања расправљају.

* * *

Но, пошто га судба царем хтједо, то се Александар на пријестолу понашао, као прави цар-философ. Наводе се у том погледу нека факта, која би могла да угледом послуже многијем владоцима, који сами себе много либералнијим сматрају, но што је — по њихову мишљењу — руски самодржац.

Тијех анекдота има сијасет, и

сваки од њих говори у прилог његове слободоумне нарави, његова куража и његова будног духа.

Једног дана, изашавши да се по свом обичају прошета пјешке, затече цара напрасно велика киша, и он буде принуђен зазвати једног јавног кочијаша, да га у двор одвезе.

Стигавши пред двор, маши се Александар цепа, али гле' неприлике! не нађе уза се ама ни једног копјека.

— Причекај, рећи ће Цар своме мужику, послаћу ти озго новац за возарину.

— Аха! промрмља кочијаш, који цара не познаваше, знам ја како то код вас иде!

— Шта хоћеш тим да кажеш? прихвати Александар.

— Хоћу да кажем, е су мени милија факта, него ли просте ријечи.

— Како то, болан? рећи ће му Цар.

— Богме лијепо! знам ја шта кажем.

— Ама, Бог с тобом, шта ту жугаш! кажи јасно што те тишти.

— Е, па кад баш хоћеш да ти своју мисао искрено кажем, а оно знај, да кадгођ кога пред какав господски дом доведем, те кад ми муштерија сиђе с кола а не плати одма кирију' ја одма промислим: е, то је дужник, с којим сам се за навијек растао.

— Шта! па зар и пред самим царским двором?

— Ох, овдје можда прије нò друговдје; та су велика господа ужасно слаба памћења.

— Ама зашто се не пожали, чоче; могао си лупеже тужити, тражити да се похватају и казне.

— Како! Ја да властелу прогоним? Та није то лака ствар, господине мој. Кад бих с којим од наших посла имао, лако бих се с њим изравнао, јер бих га бар имао за што

зграбити (*овдје се кочијаш дошаче своје дугачке браде*); али сте ви, велика господа, до коже остругани ... Хвала лијепа! ту смо ми мужици изиграни. Немој дакле да за зло примиш, господару, али бих ја најволио, да опет у свој шпаг завириш ...

— Не, одговори Александар, то би излишно било ... Али ћу нешто друго да учиним.

— Е, па ради што ти драго.

— Ево ти овдје моје кабанице. Ваљда ће иста вриједити колико и кирија што ти дугујем?

— О, без сумње, одговори кочијаш; и ако ти баш до ње стало није, ја бих се радо с њом задовољио ...

— Јок! не могу да ти је уступим! али ћу ти је оставити у залог, док ти по момку новац поспаљем. Јеси ли задовољан?

У име Божје, повика кочијаш, ти си барем чоек!

Пет минута кашње донесе један дворски лакај чекајућем мужику 100 рубаља у папиру, а овај му поврати кабан.

Цар Александар бијаше подмирио уједно свој дуг и неплаћене кирије својијех дворјана.

На једној игранци код француског посланика Коленкура, на којој се Цар са свитом налажаше, дојаве око поноћи домаћину, да је у кући ватра букнула. Овај приђе одма Цару, па му испод гласа рече:

— Свијетла круно, у кући је ватра букнула. Идем главом да се о ствари извијестим. Међутим, не треба да нико од гостију то обазна. Дао сам већ својим побочницима наредбу, да никога из дворане не пуштају, осим Вашег Величанства и Великих Војвода и Војвоткиња. Ако дакле Ваше Величанство жели, може одма да се уклони...

— Идите само, одговори му Александар, не дангубите; ја остајем.

Monsieur Coulaincourt шлезе одма, да види о чем се ради. Као што унапријед слућаше, ствар не бијаше толико озбиљна, и за који час бјеше свака опасност уклоњена. Вративши се у дворану, затече Цара гдје безбрижно игра кадрилију.

Иза кадрилије, упитаће Александар француског дипломата:

— Па шта би?

— Sire, одговори му посланик, ватра је већ савладана.

На томе прекидоше разговор.

Сјутра дан дознадоше тек посланикови гости, да се бијашу наиграли, што по ријеч, на вулкану (qu'ils avaient dansé sur un volcan.)

Видјели смо како се цар Александар радо пјешке по својој пријестоници шетао; еле, та га је навика пратила чак и на његовим путовањима по унутрашњости Русије.

Једном, путујући кроз Малу Русију, стиже цар у једну малу варошицу, и док се коњи мијењаху или одмараху, сиђе с кола, да се малко прошета. На њему бјеше проста војничка кабаница, без икаква вањског биљега. Дошавши на крај вароши, угледа пред собом двије разне стазе, и не знајући којом да удари, приступи једном човулку у војничкој одори, који мирно пред једним вратима лулу пушаше, па га сасвим фамиљарно упита:

— Били ми знао казати, пријатељу, који пут води у * * * ?

Духанција премјери незнаног путника с главе до пета, чудећи се његовој смјелости, па ће му онда, кроз два дима, врло зловољно:

— Идите на десно.

Цар се одма сјети узроку тог оправданог поноса, и приближивши се још већма старом војнику, дотаче се руком шешира и рече:

— Опростите, господине, али бих вас хтио још нешто упитати.

— Говорите.

— Желио бих знати, ако вам жао није, које је ваше звање у војсци?

— Погодите.

— Ех ... па господин је можда поручик?

— Гоните даље.

— Сатник?

— Још даље.

— Мајор?

— Ајдете напријед.

— Потпуковник, пуковник?

— Но, једва више; ала сте се намучили!

Цар се дубоко поклони.

— А сада, рећи ће му духанција, — који бјеше увјерен, да пред собом потчињеног официра гледа, — сад ми кажите, које је ваше звање, ако вам жао није?

— Погађајте и ви, као што сам ја погађао, одврати му смјешећи се Александар.

— Е, па да нијесте поручик?

— Гоните даље.

— Сатник?

— Још даље.

— Мајор?

— 'Ајдете напријед.

— Потпуковник, пуковник?

— Напријед, напријед!

Овдје питач заузео војнички положај и истрже лулу из устију.

— Генерал-поручик?

— Нијесте још стигли.

— Ваша је ексцеленција дакле подмаршал?

— Е, сад се примичете.

— Кад је тако, ано Ваша Ви-сост мора да је какав фелд-маршал?

— Само један корак још, господине пуковниче!

— То сте ви онда главом Његово Величанство! врисну стари оберштар, испустивши из руку своју

порцеланску лулу, која се у триста комада разлети.

— Тако је, одврати му смијући се Александар.

— Ах! Господару, завапи склопљених руку усправљени официр, опростите ми за име Божје!...

— А кога ћу вам белаја праштати? одговори му Александар. Ја сам вас замолио, да ми пут покажете, и ви сте ми га показали. Хвала вам лијепа!

И поздравивши по војничку збуњеног пуковника, упути се моћни император стазом на десно, гдје га скоро стиже и царска кочија.

У Задру, марта 1889.

Марко Цар.

Познаваш ли...

Kennst du das Land?

Познаваш ли земљу ону што се
Под Ловћеном поносним одмара?
Љетниковац — рекао би — да је
Небескије светије владара.
У игри је Божје „на маове“ ствара, —
Познаваш ли мајку Новљанин Лазара?

Јеси л' срка' из кондира златна,
Из ког поноћ мелем тузи пружа;
Јеси л' шета' цвјетне перивоје
Кроз сокаке лимунова, ружа?
Јеси л' гледа небо, кад природа др'јема,
Јеси л' слуша пјесму, што стихова нема?

Гледа л' кадгод срмајли валове,
Што с' о српске разбијају ст'јене,
Опомињућ зар сусједу своју,
Да се сестри у пооде крене?
Јеси л' слуша' химне милог прижељкана,
Што извија земљи вјечног ђурђевдана?

Сјеђаше ли с љубимчетом својим
Украј мора, близу манастира;
Вину ли се, куд те небо зваше,
У сред ноћи, васијоног мира;
Пита л' бога: шта је земљи равно овој?
Рече ли ти: равна љепоти је својој?

Ту је камен с једним крстом малим,
Око њега цв'јећа свакојака,
Гроб до њега, у коме ће скоро
Костима ми земља бити лака;
Чу ли гласак туна, да из гроба поје, —
Ко ће у гроб прије, ја ил пјесме моје?

О рају си ка' дијете сања',
Ал' се слике сад не сјеђаш оне;
Би л' је позна', а да ти је кажем,
Усред ноћи тајне, мисаоне?
Самном, самном, српско мило чедо моје:
Мајка моја драга, мила Бока то је!

Косовка Дјевојка.

Из науке.

Неспоразум односно Ломброзове теорије о „генијалним“ људима. — Објашњење Шарла Рише-а на ову теорију. — Генијалност и лудило (манитост). — Аналогија међу генијем и лудом. — Разлика између генија и луде. — Постапак ријечи „геније“. — Геније и таленат.

Талијански научењак Ломброзо познат је науценоме свијету са својих одличних радова из области психологије и криминалне антропологије, као и са свога дјела „Човјек преступник“, које је преведено скоро на све јевропске језике. Али му ништа мање славе није стекло знаменито његово дјело, које носи наслов „Геније“.

Ово потоње дјело изазвало је у ученоме свијету велику полемику, а та је полемика много припомогла, да се тачније ријеши питање о сличности и различности међу лудом и генијем. Истина, маса вазда тешко схваћа оваква, чисто научна питања, те је и овом приликом пала у грубу погрешку. — С Ломброзовом теоријом о генијалности догодила се скоро иста ствар, која и с Дарвиновом теоријом о постању човјека. Дарвин је поставио себи за задаћу, да пронађе генеалогско дрво „цара природе“ и, тражећи то, дошао је до закључка, да најстарије претке човјекове ваља тражити у оним зоолошким формама, које су давно излињале с лица земљина, којима се односи и данашњи мајмун, који опет има сличности са човјеком. Ово је дало повода те се код мнозине, па и учених људи, створило мишљење: да је човјек постао од мајмуна. Но има још и таквих, који оће да тврде, да би ова теорија и онда истинита била, кад би смо је наопако изврнули,

а то је — кад је човјек могао послати од мајмуна, онда је и мајмун могао, при неким условима, постати од човјека. Тако н. пр. нека нужда одхерала је човјека у пустињу, тамо је подивљао, и... родио Оранг-утанга. — Јадни Дарвине! кад би чуо само какве се глупости изводе из твоје знамените теорије о еволуцијама и кости би ти се од јада у гробу преврнуле.

Исто што се догодило с Дарвиновом теоријом, догодило се и с реченом теоријом Ломброзовом. Публика је узела ту идеју, па је тумачи свако по своме уму и разуму. Чувени Турински професор говори, да се лудило и генијалност међу собом дотичу, и да међу ове двије психичне категорије има много аналогичких црта; публика је пак ово изопачила, па је створила за се једну врло сумњиву „истину“: *генијалност је лудило*. Ова „истина“ шири се све више и више.

Познати француски научењак Шарл Рише превео је на француски Ломброзову књигу „Геније“. Превод ће скоро изаћи из штампе. К овоме преводу написао је Рише предговор, у коме се стара да оправда Ломброза од неправилнога тумачења његове теорије о генију, те да докаже, да он није ту теорију разумио онако како је тумачи и разумије публика. Рише ово тумачење правилно је, те мислимо, да неће бити сувишно ако познамо с њим и наше читаоце.

Прије свега морамо рећи, да генијалан човјек не личи на масу, која око њега живи. Он види више, даље, боље и, што је најглавније, *другаче*, него обичан човјек. Он је тумач идеја, које нити долазе, нити могу доћи људима обичним, људима масе. Он вазда игра улогу иницијатора, самосталан је и оригиналан. „По мом мишлењу, говори Рише, оригиналност је једина карактерна одлика, по којој се познају генијални људи.“ Ова је мисао врло правилна и истинита, те према томе можемо са поуздањем тврдити, да без психичне оригиналности не може бити генија. Геније се пројављује у *стварању*, а стварати значи производити нешто *ново*. Ради тога да се створи треба крчити нове путове и покренути се макар у чему даље од својих предшасника и сувременика, унијети у дјелу што год своје, чега до тада није било. Али такви радови могу се вршити само онда, ако је аутор рада човјек особите природе, који се, по особинама своје психичке организације, одликује од остале субраће, једном ријечи, ако буде човјек

оригиналан... Ко само понавља оно што је већ учињено, ко се креће у сфери познатих идеја и творевина — тај може бити врло способан, даровит, али од генија је далеко као од оне звијезде, што се блиста на небесном своду.

Таквим начином геније — то је човјек оригиналан и одличан од масе, а кад то признамо, морамо признати још и то, да је генијалан човјек необична појава, — другим ријечима, да он у маси људства чини неку *аномалију*. Но поред овога ваља да признамо, да и луда у маси здравомислених људи чини *аномалију*. Одовуда можемо извести закључак: међу генијем и лудом опште је то, што су они оба створови аномални. Ово је прва и најистинитија тачка зближења, аналогije, међу њима обојицом. Но пођимо даље, да пређемо на друге сличности и да се постарамо пронаћи њихов смисао.

Лаплас говори: „сваки проналазак бива отуда, што се зближавају идеје, које се даду зближити и здружити, а које су до тада биле растављене.“ Геније финоћом осјећаја погађа и формулише ту везу међу идејама, која је остала недоступна умноме погледу обичних људи, а тиме отвара нове путове и чини проналаске. Његова бесједа, његова логика, пуна је чудноватих објашњења, закључака, а све то чини, те други људи сматрају то за будалаштине и бесмислице. Та „чудноватост“ и необичност често пута тако је велика, да се средина, у којој велики човјек живи, од њега одриче, нити оће да иде по оним мисленим путовима, које он крчи, но све што тај великан ради, маса бача у сферу празних фантазија, поремећеног уображења, па и правог лудила. Као доказ овоме служе многобројни проналасци и открића, која су сувременици држали за будалаштину. Споменимо само то, да је Наполеон I држао Фултона, проналазача параброда, за луду, а што је раније било, — томе ни броја нема. Таквим начином сво што даље карактерише генија: необичан ход мисли, који је неразумљив за обичне људе; чудновати скокови мисли, којима се чуде обични људи; одвећ слободне асоцијације идеја, које никоме ни у памет долазиле нијесу, да их везује међу собом. Но зар то исто не видимо и код несрећника по лудницама?... Зна се, да луде зовемо лудима зато, што њихове мисли не теку нормално и што њихове концепције и асоцијације мисли диве нас својом чудноватошћу и сметенилом. И геније и луда мисле

сваки на свој калуп: чудновато, смјело и одлично од других људи, који се налазе у нормалном стању.

Паскаљ је без сумње био генијалан човјек. У једанајестој години он ствара основе за нову геометрију, а у осамнајестој чини цијелу револуцију у физици. Јасно је дакле, да се и овдје, у лицу Паскаља, срећемо са једном психолошком аномалијом. Мјесто тога да се као друга ђеца забавља играма, Паскаљ се предаје философском размишљавању и мисли шире, дубље и основније, него сви мудраци прошлих вјекова. Бити Паскаљем, значи бити нечим изванредним, значи бити болесним у смислу оштрога удаљења од психичне норме. У том типу људи, какав је Паскаљ, Ломброзо види несумњиве знакове дегенерације, изрода. Овдје Шарл Рише протестира против Ломбровозовог термина „дегенерација“. Он каже, да такав субјект, као што је Паскаљ, није *dégénéré* (изрод), него *progénéré* (пре-развијен). Али ту није запело за ријеч. Ствар је у томе, да су такви људи, као што је био Паскаљ, доиста људи болесни и психолошки ненормални, а то признаје и сам Рише. Њихова психична, а такође и физична, организација скоро је свагда обиљежена оштрим патолошким карактером и садржи у себи нешто болесно, порочно, у смислу развића: генијалност не долази тако олако, него се по скупу цијену купује!... Генијални људи обично имају различне *idées fixes*, чудновате навике, збркане предрасуде, страдају различним манијама, изврћу наравствене осјећаје, опажају се код њих празнине у мишлењу, по који пут и халуцинације, а често и разне буновне идеје. Гордост, осјетљивост, душевна раздраженост, страх и т. д. долази код њих често до болешљивог развића. Код њих се често опажа бунцање о гоњењима, манија величине, манија религијозна и т. д. У већини случајева они после себе не остављају потомства, а ако и имају ђеце, та су ђеца обично врло неравномјерна у умном и у опште у психичком погледу. Аномалије нервно-мождане системе генијалних људи умножавају се у њиховом потомству. Шарл Рише говори, да не би по-савјетовао ни једној ђевојци, да се уда за сином генијалног родитеља. Њој би много боље било, да се уда за сељаком, који и ако је незналица, опет је здрав и физички развијен, те и ђеца његова имају више шансова, да буду здрава. Таквим начином нема сумње, да је генијалан човјек неравно-

мјеран у погледу нервно-можданом и да на његовој психичкој организацији лежи јасан печат ненормалности, болешљивости. Ово нам даје неоспорно право, да зблизимо човјека генијалног са субјектом психички болесним, манитим...

За крчење нових путова по макар којој грани човјечијег знања; да се даду свијету велике идеје и велики проналасци; да се схвате и везу у једној вишој концепцији раздијељене, просте, идеје, или раскинута факта; у кратко, — да се буде генијем потребна је до највећег степена развијена способност, која је кадра сајединити оно, што се до тада чинило, да се сајединити не може и везати оно, што се до тада чинило, да се везати не може. Таква пак способност може бити само код човјека, који влада живим уображењем, које се не да савладати; а таквим је уображењем обично и одарен сваки геније. Оно их и доводи, да формулишу оне велике идеје и да стварају оне велике производе мисли, који као муња освјетљавају духовну таму, која нас окружава; а које свјетина обично назива глупошћу, празним фантазирањем и будалаштином. Сад и овдје морамо поново признати, да такво уображење, које нема мјере ни граница имају и људи, који су душевно болесни, што их обично и доводи у лудницу. Тако је и у овоме сличан геније и луда...

Но кад имамо толико сличности међу генијем и лудом, зар не ћемо бити у праву ако речемо, да је геније и луда једно и исто? Да није геније један између мноштва душевно-болесних субјеката?... На ова питања добићемо одговор, кад мало дубље завиримо и проникнемо у смисао умних творевина генија.

Ум генија рађа нове идеје, формулише их, обукује их тијелом и крвљу и баца их у свијет у облику творевина теоретичне или практичне мисли, науке, вјештине.... Због таквих дјела, која нијесу кадри чинити обични смртни, таквог човјека и зовемо генијем. Запитајмо се сада, шта је то идеја, у сфери које тако високо лети генијев ум? — Идеја је исказ односа међу стварима и појавама. Да се назове великом, она мора обухватати, везати, тако рећи доводити к једноме чиниоцу, врло широки круг јединичних, раздвојених појава. А да се назове истинитом, мора потпуно и тачно исказивати поменуте односе. Што је шири круг, кога обухвата таква идеја, то је већи и ум, који ту идеју порађа и за такви ум кажемо,

да је генијалнији од другог. Ради тога да се обухвати једним погледом велики број јединичних факата и да се удеси унутрашња веза међу њима, потребита је велика сила уображења, а таква се сила, као што више рекосмо, и налази код генија. Но опет морамо признати, да се она налази и код луда. Али, к сажалењу, морамо признати и то, да луднице не дају човјечанству великих људи. Сад да видимо зашто је то тако...

Ево зашто. Није доста имати уображење, па ма како оно велико било; није доста имати способност за комбинацију и асоцијацију идеја и слика, па да се дође до генијалних творевина. Кад би овако било, свака би луда освјетљавала свијет великим идејама и усређавала човјечанство грандиозним проналасцима. Али да се створи велика идеја нужно је имати још нешто осим богате фантазије, т. ј. нужно је имати способност за разликовање онога што је стварно од онога што је фантастично; способност за да се умије наћи у маси разних финоћа и појединости; знати пронаћи у том хаосу оно што је *опште и стварно*; умјети издвојити из масе мислених асоцијација, које су саздане уобразиљом, и односа међу стварима, оне односе, који су истинити и који у ствари постоје, а тако и оне асоцијације, које су *могуће* и које не стоје против закона природе и логике. У кратко — мора код њих до највећег степена бити развијена *критичка способност*. Та способност даје могућност уму, да може изаћи на крај са идејама и сликама, које рађа фантазија и чува генија, да не буде жртва бесмислене фантазије — илузije. Захвалећи тој способности он је у стању да бира из масе идеја и слика, које ствара фантазија зрна истине, да долази до великих умозакључака и до стварања великих концепција. — Код његовога близанца — луде — нема критичке мисли, те га то и доводи до безумних клапња, у којима се реални и фантастични елементи мијешају најчудноватим начином. Кад се код једнога човјека роди живо уображење, које се ни пред чим незауштава, а при том силна критичка мисао, онда ће се у резултату добити генијалност, велике идеје и проналасци. А кад је код човјека такво исто уображење, али нема критичке способности, онда ће се у резултату добити — луда...

Дакле ево нам јасна демаркациона линија, која дијели генија и луду; то је силна критичка способност, којом је одарен

геније, а које нема код лудог а и то нам не допушта, да мијешамо ове двије психичне категорије људи. Ова разлика ставља двије поменуте категорије људи на два противположна полуса, и ако међу њима има доста сличних црта и тачака, на којима се дотичу. Генијалан и манит човјек близо су међу собом, али то је близост лица, међу којима се налази велика литица, која их дијели: на једном крају од ње стоји генијалност, а на другом лудило. Држимо, да на овакво освјетлење постављеног питања не би имао ништа да примјети ни писац књиге о „Генију“, нити његов коментатор Шарл Рише. Остаје нам да примјетимо још и то, да се све ово, што смо рекли, односи чистим и јасним типовима генија и луде. Такви типови постоје само у абстракцији, у теорији. У ствари нема никакве границе, нити провалије, која би их дијелила; један тип, путем многобројних градиција, мало по мало прелази у други тако, да се не може јасно одредити, ће се свршава генијалност, ће ли се почиње лудост, као год што је тешко, или скоро не могуће, одредити границу између здравља и болести и између здраве мисли и маниите. Готово нећемо погријешити ако кажемо, да се код свакога генија налази, или се налазило, по неки дио лудости, те је то и дао повод, да неки оће да метну генија и луду на једну даску. Но ми опет понављамо да, ако не узимамо у обзир поједине конкретне случајеве, него генија у опће, онда ће свако мијешање генијалности са лудилом бити валијућа будалаштина, која вријеђа здрави људски разум. Геније није луда. Поред све сличности са лудом генијалан је човјек далеко од луде као небо од земље.

Овај је чланак преведен с руског, али мислим, да неће бити сувишно, бар за неки дио наше читалачке публике, ако и с наше стране додамо уз ово још неколике ријечи о постанку самога назива „геније“ и у чему се он одликује од обичнога „талента“.

Геније код старих идолопоклоничких народа то је било божанство нижег реда, или нека врста анђела хранитеља, који је пратио како рођење човјеково, тако и цио му даљи живот. Римљани су га називали *Genius*, а Грци — *Doemon*, а значај био му једнак и код једних и код других. Њему су и жртве приносили, али не никад крваве, но су му приносили на жртву вино,

тамјан и цвијеће. Најдраже је пак било томе божанству, ако се човјек преда васколик уживању и пировању, те је отуда и постала код Римљања изрека: *genio indulgere* (задовољити свога генија), а то је значило, предати се пировању.

Даље Геније, *ingenium*, значи највећи степен душевне способности, којом може човјек бити одарен макар у каквој грани знања или вјештине. У овом смислу за пјеснике: Хомера, Виргилија, Данта, Шекспира; за вјештаке: Фидија, Микел-Анђела, Рафаела; научењаке: Коперника, Галилеа, Њутона; војсковође: Александра, Ханибала, Цезара, Наполеона кажемо подједнако, да су генијални људи.

Као год што се ријеч „геније“ употребљава у смислу духа, који руководи једнога човјека у његову раду, тако се употребљава и по одношају к читавој једној нацији. Тако н. пр. каже се: геније Српскога народа, Рускога, Францускога и т. д. Исто тако употребљава се у смислу зла и добра. Тако н. пр. каже се: зли геније једнога човјека или народа, добри геније и т. д. У овом посљедњем смислу често се и поједини човјек назива добрим или злим генијем дотичне особе, или дотичнога народа, а то зависи од тога, да ли нам извјесни човјек служи као камен спотицања у нашем животу и раду, или нам помаже и чува нас, да не поклизнемо с правог пута.

Чинити савјешта између обичнога човјека, узетог из масе, и генија, нема смисла, јер ту се и нема што савјештавати осим зар једино облика човјечанског, кога обојица носе. Разлика пак између обичнога талента и генија обично се меће у овом:

1.) Таленат подражава, а не производи ничега свога; геније ствара и пролама свагда нове путове и по идеји и по формама.

2.) Таленат долази до нечега само трудом и усиљавањем; геније ствара лако; њему иде све без муке и као само собом.

3.) Таленат је способан само да схваћа појединости, а тек од њих долази до цјелине; геније схваћа нешто у цјелини, а тек доцније развијају се појединости.

4.) Таленат се добива учењем, размишљавањем и дугом работом, а геније је дар природни; он све црпи у самом себи и често без икаквог усиљавања и приуговљавања ствара он чудесне пјесничке производе, музикалне композиције, слике, статује и т. д.

Нећемо се забављати расправљањем

тога, да ли је ова подјела на чврстом темељу ударена, али ћемо се зауставити мало на ријеч *стварати*, да и то не би ко погрешно разумио.

Човјек не може управо да *створи* ништа, чега не би било у природи и што није пријешло у његову свијест с пола, те се запечатило у његовом уображењу и уму и побудило његова чувства. — Ни једне линије, ни једне боје, ни једне слике или лица, или положаја човјек није у стању *створити* и *потпуно измислити*, па шта више и у самом сновиђењу, кад се пред човјеком јављају најчудноватије слике и предмети, види се, да су поједини дјелови тих појава узети из природе, само што се у сну другаче комбинују, него су комбиновани у природи. Стварати дакле овдје значи, умјети се користовати том грађом природном и умјети у њој изразити ону идеју, која човјека одушевљава. Ако се пак дотични производ одликује дубином мисли, силом осјећаја, новошћу форма, хармоничним одношајем појединих дјелова међу собом, јасноћом идеје, — то онда такав производ и називамо генијалним. Не треба мислити ни то, да геније може произвести нешто вазда кад оће, или по чијој наредби. Да тако што буде, треба да су му све духовне силе расположене на рад. Такво расположење обично се назива одушевљење или надахнуће. То је тајанствена појава нашег унутрашњег живота, која се ни чим подготвити не да и која може доћи при таквим случајевима, који, на први поглед, немају никакве везе с оном идејом, која нам у тај мах обухвати душу, као да је на њу пала каква божанствена луча.

Ж. Драговић.

Како ко хоће...

Ко не може спати,
Нека стоји будан;
Ко мрзи на ластак,
Нека буде трудан...

Ко ме се не стоји,
А он нека скаче;
Ко ме се не пјева,
А он нека плаче...

Ко не може весео,
Нека буде срђа; —

А ко не ће човјек,
Нека буде рђа!

Тако ј' било вазда,
Откад год се дише, —
А у св'јету ништа
Ни мање ни више.

Филип Ј. Ковачевић.

Бранич српскога језика

од

Јована Живановића.

1.) Са великим интересовањем читам красну приповијетку „Gjurgjica Agićeva“ од Ксавера Шандор-Балскога. У колико ме заноси садржај приповијетке и лијеп начин приповиједања, у толико ми је већма жао, што је језик у тој приповијетци лош. Више сам пута помишљао, како уредници наших листова врло гријеше, што појединим писцима не исправљају језика. Та приповијетка много и много губи од своје вредности и љепоте, кад није обучена у свечано рухо лијепога и правилног језика. С друге бих стране ја опет осудио свакога уредника на велику глобу, који би исправљив ма и једну јоту гдје којем писцу као на примјер Симу Матавуљу, јер тијем би се нанијела велика штета познавању нашега језика. Из тога се види како је тежак посао уређивати какав лист. Треба дакле знати, којем писцу ваља исправљати језик, а којем се опет не смије исправљати. Да се може користити наука о језику од гдје којега приповиједача, нема сумње. Ја ћу то овдје потврдити. Број *два* мијења се у старом словенском језику овако:

мушк.	жен.	сред.
дѣва	дѣвѣ	дѣвѣ
дѣвою	дѣвою	дѣвою
дѣвѣма	дѣвѣма	дѣвѣма.

У српском језику гласи тај број овако:

два	двје	два
двају	двју	двају
двјема	двјема	двјема.

Овдје у српском језику видимо, да се номинатив средњега рода изједначио са мушким родом и да је из номинатива мушкога рода *два* то *а* продрло и у генетив,

те гласи *двају* мјесто *двоју*, а тако исто и из номинатива женскога рода *двје* то и продрло и у генетив те гласи *двју* мјесто *двају*. Као што се мијења у српском језику *два*, тако се мијења и *оба*. Даничић каже у својим „Облицима српскога језика“ на стр. 47: „Број *оба* има облике као и *два* у сва три рода, само што му у женском роду у првом падежу и у падежима једнаким с првијем други слог није дуг, и за то гласи *обе*. За други падеж у мушком роду нема потврде“. Колико може гдје који приповиједач користити науци о језику, који скроз зна свој језик, види се из овога што сам код Матавуља нашао потврде баш за други падеж мушкога рода од *оба*, за који није имао потврде Ђуро Даничић. У најновијој приповијетци Сима Матавуља „Конте Иле десети и Илија Вулинов“ (вид. 10. бр. „Кола“) почетак гласи овако: „Ко је путовао дуж далматинске обале, томе ће Шибеник остати у памети, мимо остале вароши, уз које наше море цјенуши. Задар је љепши, Сплит је и од овога згоднији, господски Дубровник одвојио је од *обају*, али је Шибеник чудноватији од свијех“. Ко зна како мора изгледати генетив од *оба* кад испреди са *два*, онда мора признати да је *обају* заиста генетив какав се говори у народу.

2.) У Rječniku hrvatskoga ili srpskoga језика, што га издаје југославенска академија, код ријечи *grēsti*, стоји: *možebiti po analogiji prema glagolu dati postali su kraći oblici: grēm, grēs, grē, grēmo, grēte*. Ја мислим, да су ти облици постали по аналогiji глагола, *мрēm, мрēш, мрē, мрēмо, мрēте, прēm, прēш, прē, прēмо, прēте*.

3.) У Rječniku hrvatskoga ili srpskoga језика пише се код ријечи *frišak*, на *friško*, и *friško* растављено, а *yoŭke* увијек састављено. Ја не могу да се довијем, за што се пише *yoŭke* састављено, кад је то као и њемачко *im Allgemeinen*. Ја мислим, да у овакијем примјерима, као што су *на фришко*, *у фришко*, *у оџке* треба приједлоге растављати од имена, јер не сачињавају недовршене сложене ријечи, као што су: *наглух*, *оближњи*, *омален*, *преисподњи*, *просјед*, *сулуд*.

4.) У Rječniku hrvatskoga ili srpskoga језика код ријечи *Bánja Luka* стоји ово: „Њеки не разумијући ријечи *бања*, пишу мјесто ње и говоре што им се чини да разумију *бајна*.“ Ја мислим, да *Бајна Лука* говоре њеки за то, што им је лакше изговорити *бајна* него *бања*, као што код нас

у Карловцима католици говоре *којн* мјесто *коњ*, јер им је оно лакше изговорити. *Бајна* је дакле остало од *бања* метатезом:

Запросио бего Љубовићу
На далеко лијепу ђевојку
У крајини а у Луци Бајној. III. 533.

5.) У *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* код ријечи *гњљрац* стоји да има три значења: а.) човјек, који се гњура. б.) Њека водена птица. в.) Њека бубица. Ја додајем, да значи и положницу у винограду и то оваку: Кад који чокот куња, кад не напредује као што треба, онда га на оно исто мјесто, гдје је, положи, загњуре у земљу а са њега сву лозу посијеку, само једну пусте горе, те постане положница млада, која послѣје напредује. Таква се дакле положница зове *гњљрац*.

6.) У *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* код ријечи *дали* стоји ово: „ставља другу реченицу или ријеч на супрот првој исправљајући је или *ограничујући* је.“ Та ријеч *ограничавати* можда није народна него је начињена по њемачкој ријечи *begränzen*. У Вуку је *begränzen* *међити*. Али је ријеч *ограничавати* добра данас право грађанства и нама је потребна, те с те стране и не могу је напасти. Кад нам та ријеч већ треба, а и добра је, онда ја мислим да јој већма приличи облик *ограничавати* него *ограничавати*, јер је *ограничавати* по мојем мишљењу доцнијега постања. Да је *ограничавати* и у опће глаголи са *ивати* доцнијега постања, судим из старог словенског језика, јер у чистим, правим старим словенским споменицима и нема глагола са завршетком *ивати*. У споменицима, који нијесу чисти стари словенски, има глагола са завршетком *ивати*, али ти глаголи имају у презенту *иваје* по првом разреду пете врсте. Види се дакле, да су ти глаголи постали од глагола са завршетком *авати*, те по томе да су глаголи завршетком *авати* старијега постања. У српском је језику знак итеративним глаголима *а*. Тако кад од *допуњити* на основу инфинитивну *допуни* додамо *а*, онда добијамо *допуни-а-ши*, које по законима гласовних гласи *допуњати*. У српском језику може се од тога глагола начинити још итеративнији глагол барем по облику, кад се на основу *допуња* дода опет *а*, онда добијамо *допуња-а-ши*, а зијева ради умеће се *в* између два *а*, дакле *допуњавати*. *Допуњати* је итеративан глагол првога реда, а *допуњавати* другог реда. Сваки глагол нема облика од оба реда, него већином само имају облике од другог реда.

Тако од *крстити* имамо одмах *крићавати*, а *крићати* нема, али се јасно види, да је *крићавати* постало од *крићати*, ма да тога пошљедњег нема. Таквих глагола има доста у српском језику као: *домишљавати*, *допуњавати*, *завјеравати*, *заостравати*, *истоваравати*, *крићавати*, *оживљавати*, *опкољавати*, *притишљавати*, *распрострањавати*, *досељавати*. Ти глаголи или имају и први ред као *домишљати* и *домишљавати* или немају првога реда као *крићавати*, али су ипак од глагола првога реда као *крићати* постали, као што смо мало час видјели. Глаголи пак другог реда са завршетком *авати* замјењују се и глаголима са завршетком *ивати*, као *истоваравати* и *истоваривати*, *испуњавати* и *испуњивати*, *приближавати* и *приближивати*. Као што смо видјели из старог словенског језика и као што се види, како су постали глаголи итеративни са завршетком *авати*, мислим, да ће свакоме бити јасно, да су глаголи са завршетком *ивати* доцнијега постања, те да глаголи са завршетком *авати* имају веће право на књижевни језик од глагола са завршетком *ивати*. Ја мислим, да су глаголи са завршетком *ивати* постали по аналогiji глагола као што су: *умивати* (*уми-в-а-ти*), *пошкивати*, *бивати*, *почивати* и т. д. Према томе држим, да ће боље бити да се у књижевном језику употребљава *ограничавати*: *ограничавам*, а не *ограничавати*: *ограничијем*, јер то је пошљедње више особина дубровачког дијалекта. То што сам казао, вриједи по мојем мишљењу само за оне глаголе итеративне, који постају од глагола четврте врсте; а који постају од глагола пете врсте, ти имају завршетак *ивати*, као: *дојаживати* од *дојахати*, *доказивати* од *доказати*, *дописивати* од *дописати*, прем да — морам признати — има итеративних глагола, који су постали и од четврте врсте, па имају само завршетак *ивати*, као: *осућивати*.

Грађа за историју Васојевића.

Од П. Ровинског.

Васојевићи су највише племе у Црној Гори. По шематизму 1883 год. њих се броји 9599 душа, а скоро још толико их има изван црногорске границе. Осим тога много их је пријешло и населило се у крајевину Србију, а једна се њихова колонија

налази и у Црмничкој нахији, и то је село Дупило. Сва ова маса народа умножила се од гомнице људи, која се доселила од некуда из Старе Србије и населила се на подножју Кома, у уској долини Лијеве ријеке. Није потреба доказивати, да су сви Васојевићи произашли од једног родоначелника Васа, но можемо узети, да је ту било пет-шест породица, али без сумње све су припадале једноме братству. Па кад узмемо баш, да је ту било и неколико породица, опет морамо казати, да су се они необично живо размножили у савршеном са другима; а да су се сви они раселили из Лијеве ријеке, о том ни сумње бити не може, јер свако братство васојевићско, макар како се далеко оно одселило, налази неку везу и родство са којим од братства, што живе у Лијевој ријеци и сви се добро сјећају ће су њихови претци живјели и које су им земље припадале. Тако напр. неки, који живе у тако званој Нахији, имају још земаља у Лијевој ријеци, које њихови рођаци обдјелављују.

Само име Васојевића јасно показује, да су они произашли од Васа или Васоја, који је био њихов родоначелник или братствени старешина; но када и одкуда их је он овамо довео, — то је питање, које не можемо ријешити.

По народном предању познато је само то, да се он најприје населио на Ножици ¹⁾, на саставку Ковачицкога потока и Лијеве ријеке, а баш против тога, по другу страну Лијеве ријеке, близу горе, налази се кућиште, ће се, како кажу, најприје и населио Васо.

Треба нам примјетити, да је Лијева ријека један од најљепших комадића земље око Кома: живе воде свуда избила, воденица, баште и њиве, које се лако даду орошавати, свјежа зелен и блага клима — то су особине овога мјеста. По клими она представља као средину међу суровом климом у долини Таре и чисто јужном природом долине морачке. Често бива, да је на Тари снијег до појаса, а у Лијевој ријеци ситна стока налази себи паше по зеленим пољанама.

Некада је то било покривено густом шумом, а и слој земље био је дебљи. Пошто се народ размножио и шума поништила, вода све јаче спира земљу и већ око ријеке

указале су се голе литице. Из Лијеве ријеке може се стићи за један дан у Подгорицу, а тако и у Морачки манастир; за 1½ у Колашин, или у Нахију, ће се открива пут на главни друм, који је некада водио из западне Јевропе на Босфор.

Поред таквог подесног положаја близу културних мјеста и поред згодног саобраћаја с њима, Лијева ријека опет изгледа као одијељена од осталог свијета, јер је са свију страна опкољена горама, које јој служе истодобно и као шанац против непријатеља.

Према овоме избор мјеста био је врло подесан, јер поред богатства природе и лакоће саобраћаја лако је било и бранити то мјесто од напада непријатеља, а то је врло много значило у оно доба, кад је владао зулум и груба сила.

Таквим начином они су дуго могли живјети на миру у својим шумама, ограђеним са свију страна неприступним бедемима, чувати по њима своја стада поред дивних потока и извора, орати своје плодне њиве и наслађавати се животом, а да не обрате на себе пажњу грабљиваца. Но вријеме је учинило своје: народ се умножио, сама природа почела се трошити, сношаји са сусједима постали су чешћи, а богме уз то биваше и неспоразум и размирице, те макар колико да се продужавао тај први период среће и мира, опет је дошло вријеме да се морају расељавати и отимати у других, а шљедоватељно и изложити се нападима других.

О Васојевићима тек се почиње дознавати по штогод онда, кад изидоше из свога заточења у Лијевој ријеци и дођоше у додир са Кучима.

Од тога доба и ако Васојевићи немају писане историје, опет је њихова историја живим пртама нартања у народном предању.

Сагласно с тијем ми ћемо и дати овдје грађу за њихову историју.

I.

Предање о доласку Васојевића.

Све што се може рећи о доласку Васојевића и што смо ми могли лично дознати од њих самих, рекли смо већ у почетку овога чланка. По један француски писац наводи о том читаву легенду, коју је, како сам вели, он прибиљежио по некој пјесми, коју је чуо у Васојевићима. Писац Н. Нескард био је конзул у Скадру, познавао је

1.) Ножица се у опште зове мало мјестанце у подножју гора, или близу ријеке; такав исто назив налазимо и на ријеци Комарници у Дробњацима, близу Пошћења.

Васојевића и непрестано је био с њима у добрим односима тако, да се његово име користи извјесношћу међу Васојевићима и помиње се с благодарношћу зато, што се заузимао за њих код турака. Он је написао доста велико дјело о Горњој Албанији, у ком описује и један дно Новопазарског санџака и Васојевиће.

Дјело Хекара не само што је познато у западно-јевропској књижевности, него му се приписује и особита вриједност, те и ми не можемо а да му не поклонимо пажњу, особито оном дијелу, у коме се говори о Васојевићима и њиховом происхођењу.

Да би дали могућност самоме читаоцу, да буде у стању оцијенити вриједност те легенде, ми је приводимо цијелу у српском пријеводу, пропуштајући само нешто мало, што рачунамо, да нема никакве вриједности.

Дакле, ево те легенде:

„Три брата Хасо, Колач и Васо, пошто су, ушљед сиромаштине и гладних година, оставили Србију, а истодобно, да би избјегли неправде и зулуме, које су слабији подносили у то бесудно доба, кренули су, надајући се на Бога заштитника несрећних, у туђе земље да нађу себи ново жилиште, или да изгубе главу. Они су повели собом и своје жене (беде нијесу још тада имали); свој мали пртљаг натоварили су на два коња; повели су 25 коза и мало друге стоке, да се ране млијеком од њих у течају читавог свога пута. Дани, неђеље и мјесеци су пролазили, а та породица, скитајући се тамо-амо, по незнатим путањама, кретала се напријед, не налазећи удесна мјеста да се настани. — Зима се примикала; они су могли погинути у леду и снијегу; ријеке и тихи поточићи надопшли су од киша и преграђевали им пут; ране, како за њих, тако и за животињу, морало је скоро нестати, јер је наступило вријеме, кад сва природа обамира. Сваки од њих мислио је о томе, али није смио казати другоме, бојећи се да не пану у очајање. Настала је ноћ, кад сваки човјек, уморен пугом, хита, да успостави своје силе сном, али сан се није хватао њихових очију. У осталом једне зоре, кад сунчане луче још нијесу биле позлатиле траву и цвијеће, кад су росне калљице висиле као брилијанти на листићима, кад шева својом раном пјемом храбри своје тиће и обећаје им, да ће сва њена бити да им у течају тога дана добави нужну храну; кад се, најпосље, све живо спрема новоме животу

са новим силама, — на западу, с оне стране р. Цема, браћа угледаше бијеле врхове Кома. Са те тачке они су могли прегледати неизмјерни простор око себе. — „Ах! повикао је Васо, најмлађи и најмудрији од све браће — тај простор, кога виђу, та висока гора — мора бити крај нашег дугог и уморног путовања. Чини ми се као да нас та гора предусријета слатким осмјејком и дарива нам ново отачаство, нову колијевку за наше синове и наше ново покољење, које ће с временом бити силно и јако. Ти облаци, који се купе у подножју те огромне планине показују, да је земља тамо богата и плодна. Тамо је воде изобила; тамо поточићи као дивокосе скачу са литице на литицу и савијају се по равницама, дајући им храну и живот. Тамо ћемо пасти наша стада, која ће се размножити до безбројности. Тамо ћемо наћи земљу, која ће обилно наградити онога, ко је буде умιο радити“. — Ове ријечи охрабрише свију и они весело кренуше напријед.

Пролазећи по трудним путањама и кроз мрачне и густе борове шуме, они су најпосље дошли у пространу и богату долину, покривену ћилимом од зелене траве и цвијећа угодног не само оку, него и мирису; она изрезана поточићима чисте и бистре воде, а њима за храну служи ситан на планинским врховима. Тамо, под сјенком старог дуба, они угледаше старца са дугом брадом и бијелим као снијег косама, који клечаше на кољена и узносаше своју молитву Богу. Његова величанствена фигура, благородни израз лица, на коме се јасно исказивала чистота његове душе, његово свијетло чело потицали су гледаоца на уважење и обожавање. — Када су се они примакли, старац прекине молитву и упита их, ко су они и куда иду; на то му одговори најстарији брат Хасо; а посље тога старац им рече: „Ђецо, мора бити да сте ви добри људи и за то вам Бог даје свој благослов; ви стоите на земљи, на којој нема човјечијег трага, али коју је рука Створитељева одарила даровима, којих више нигђе наћи не можете“. Затим хвалећи ту природу продужава даље: „Овдје ћете, о моји љубазни синци, наћи мир и провест ћете ваш живот у срећи и богатству, ако међу вама буде слоге, и ако будете избјегавали кавгу, која често бива у великим породицама, када нема мудрог и опитног старешине, кога млађи поштују и слушају“. Зато им он савјетује, да се разиђу и да Хасо иде на

исток, к долини р. Цема; Колач — на сјевер. „А ти Васо, говори старац, — продужи твој пут по западном крају горе, на којој смо. Кад дођеш на пространу равницу, покривену травом и цвијећем, а око ње високе планине покривене снијегом, тада се устави и ту направи себи стан: тамо ћеш наћи благу климу и природу, која ће наградити твој труд и вјештину.“ Колач, захваљујући старцу на савјет, моли га, да их не приморава на диобу, а ради тога, да се слога одржи међу њима моли самога старца да остане међу њима и да им буде старешина. Не, не, ћео моја — одговара старац, ја не могу више живјети међу људима, мој живот морам проводити у самоћи и кајању, морам мучити и шибати моје тијело на колико ми божанска милост даде моћи, да би душа постала чиста и безгрјешна, достојна да по вољи Господа мога заузме мјесто међу сретним становницима неба. Но не рачунајте да ја мрзим људе; нити је очајање, нити порочне страсти побудиле мене на овакав живот; — то је само мој завјет, кога ја морам тачно испунити и само ме смрт од тога завјета ослободити може“. — Посље тога Васо се први ријеш, да се покори старцу и упавши на кољена пред старцем рече: „Оче! ми ћемо се разстати; ми ћемо те оставити, јер нам ти то наређујеш, на кога полажемо сву нашу наду; сад нам дај твој благослов, који ће нас пратити и штитити у нашим новим жилиштима. Ти, наш оче, непрестаји молити се за нас; ти, мислим, нећеш нас заборавити, је ли истина? Смилуј се и окрени кад год твој поглед к тим странама, куда ми идемо, да се настанимо. Кад се облаци дима са олтара, које ми подигнемо, управе к небу, саједини и ти твоје молитве с нашим, да буду Богу милије и угодније.“ — За тим се браћа растадоше плачући како један за другим, тако и за старцем.

Једанпут сунчана свјетлост још није била обасјала земљу, а на истоку се показе нека необична свјетлост. Та појава била је нова за сваког; на небу се направи круг, из кога летијаху искре, као, кад пламен трепери на вјетру. Појава та показала се у земљи, ће је живио Хасо. Прошло је већ двије године од како се браћа расташе са старцем и све њихове бриге да га нађу осташе узалудне. Кроз пет мјесеца он се упокојио у крилу Господа, али о смрти његовој нико није знао ништа.

Хасо, рачунајући свјетлост за неко привиђење, позове жену ради вишег увјерења у ту чудесну свјетлост, која је сијала на истом мјесту све са вишом силом и јаркошћу. „Ох! повика он, — ово је заиста некакво чудо, то је знак за којим се ми морамо упутити. Срце ми говори, да то морам учинити. Идимо!“ Они иду и налазе на том истом мјесту човјека, који лежи на постељи од сламе, глава му је почивала на каменом подглавачу; ођевен је био у црне хаљине од простог сукна; у рукама, прекрштеним на грудима, налазио се мали крст од црног дрвета, извезен танким златним кончићима, а тим је било представљено страдање Христово; близу њега налазаху се бројанице. Испод сјенке дрва, које се бјеху навиле над њим као да би хтјеле заштити тијело од непогоде, прелијетаху разноврстне тице и чујаху се мелодични звуци, њежњи и пријатни, као да поје хор небесних анђела. Лаки и пријатни мирис долазио је од тијела; мирис тај није био налик на оне мирисе, које људи умију добијати од цвјетова, то је био мирис, који је надар занијети и опојити, и који баца душу у неки изванредно слатки екстаз. Свјетлост је окружавала главу покојника, али то бјеше нека свјетлост необична, налик на ону, која бива на полусима при заласку сунца. Но ко је тај смртни, који је окружен са толико чудеса и који неоће да се пробуди, да ужива толика блаженства? Далеки глас одговорио је: „То је пустињак Кома, чија се душа, захвалећи његовим светим дјелима и подвизима, сада налази у царству небесном међу светитељима и угодницима Божјим. Подигни на том мјесту храм, споменик тврди и трајни, па нека људи долазе у њега, да прослављају св. Ивана књаза из босанске краљевске породице, који се одрекао свијета и посветио се Богу и чије зрлине и побожности побједише лукавство ђаволско и злобу људску.“

Висина над морем

Планина, брда и других важних мјеста у Црној Гори,

по

Николају Ивановићу Борштанском.¹⁾

1. Бјеласица (Зекова Глава), сјеверо-источно Колашина	2.084.
2. Бјеласица, западно Вир-Пазара у Црмници	547.
3. Бобија, сјеверо-источно Жабљака више Царева Лаза	422.
4. Брњик, ровачка планина, вршина „Бабин Зуб“	2.091.
5. Броћник (Маглић), пиперска планина	1.537.
6. Будош, јужно Никшића ниже Сливља	1.196.
7. Бурчиковац, јужно у Пиви	2.063.
8. Бусовник (Варин Врх), у Љешанској нахији	610.
9. Варда, под Комом	1.513.
10. Веле-Брдо, сјеверо западно Подгорице	278.
11. Вис, над Бољевићима у Црмници	498.
12. Визитор, над Плавом у Полимљу	2.174.
13. Власуља, у Пивској Жупи сјеверно	2.296.
14. Вјешарник, међу Братоножићима и Лијевом Ријеком	1.263.
15. Војник, на четворомеђи Никшића, Лукова, Пиве и Дробњака	1.968.
16. Волуца, понта (рт) од Барског пристана	185.
17. Врхови или Печорац, у Сињавини изнад Шаранаца	2.012.
18. Гарач, јужно Даниловограда изнад Ријеке Зете	1.423.
19. Голеш, сјеверо источно Колашина више ријеке Таре код језера Адибулског	1.701.
20. Голија, више Дуге (Кам Вигели на Локве)	1.113.
21. Голик, изнад Сутормана над блатом	977.
22. Голо-брдо, идући с Цетиња за Котор више бистијерне	1.254.
23. Црни Врх, више села Улића, сјеверно од Ријеке	630.
24. Градиште, југо источно Сињавине више Вратла	2.181.
25. Гусар, у Сињавини	1.875.
26. Добрелица, сјеверно Гацка, више села Вишњића Дола	1.864.
27. Добриштак, више Добрског села, источно од Цетиња	914.
28. Дурмитор (Боботов Кук), или Ћинова пећина	2.483.
29. Дурмитор, Шљеме у Дробњацима више села Жабљака	2.419.
30. Живо Падеж, изнад ријеке Цијевне у Кучима	2.099.
31. Забрчка Коса, више ријеке Таре у Шаранцима	1.776.
32. Зебалац, у Дробњацима више села Сомине у Горњој Морачи	2.097.
33. Зла Гора, сјеверо-западно од Никшића	1.437.
34. Злоступ, кула у Дуги Никшићкој на Крстацу	1.177.
35. Ивица, у Дробњацима, сјеверо-источно од Шавника	1.725.
36. Јабланов Врх, у Сињавини спрам Градишта	2.168.
37. Јериња Глава, међу Злоречицом и ријеком Лимом у Васојевићима	1.523.
38. Јеленак, у Пиви више села Недаина	1.740.

1) Љети г. 1879 и 1880 ја сам пратио као писар г. Николаја Ивановића Борштанског, штаб-капетана руског војено-топографског одјељења, биљежећи центре пирамида по врховима вишеназначених планина, и за успомену тога рада намјерно сам био приближежи с оригинала г. Борштанског висину свијех црногорских врхова.

Тако исто биљежио сам центре пирамида на врховима планина у Србији Сувог Рудишта (на Копаонику), Јадовника, Змијка и Кулине, вршећи тај тешки задатак преко Турске највећим незгодама; ипак се цијел није постигла, јер јесење магле спречаваху са црногорских планина видјети пирамиде на вишеименованим врховима по Србији. Једино с Јабланова Врха на Сињавини, могла се видјети часовито пирамида на Сувом Рудишту, која одма ишчезну пред маглуштином великих планина.

Нешо К. Станић.

39. Каменик, Пиперско-Ровачка планина	1.758.
40. Кипа, у Рудинама Никшићким	1.225.
41. Кљуц, источно од Колашина	1.898.
42. Кабленова Главница, више села Бршна источно Никшића	1.134.
43. Кокоши Горњи, на граници Љешанске нахије	249.
44. Кокошић, у Бањанима	1.231.
45. Колашин, џамија	933.
46. Ком, Васојевићки	2.422.
47. Ком, Кучки	2.448.
48. Корман, у Шаранцима више села „Бедово Поље“	1.894.
49. Костаншин, више Ријеке Црнојевића	493.
50. Криви До, под врхом Кључем код Колашина	1.883.
51. Курозет, у Шаранцима	1.090.
52. Кучајевица, у Шаранцима више села „Пасјег-нугла“	1.755.
53. Клевски Лисац, јужно од Кчева	1.134.
54. Леберсник, сјеверо-западно границе Пивске Жупе	1.824.
55. Леденица (Ружица), више села, Смријешна, граница Пивска	1.913.
56. Лиса, у Васојевићима сјеверо-западно од Андријевице	1.846.
57. Лисац, над Бјелопавлићима граница Ровачке планине	1.538.
58. Лисин, изнад Бара	1.334.
59. Ловћен, југо-западно од Цетиња	1.631.
60. Лонац, врх од Сутормана	1.163.
61. Лукавица, ровачка планина	2.016.
62. Лучка Гора, сјеверо-западно од Колашина	1.715.
63. Маганик, ровачка планина	2.018.
64. Маглић, источно од Пиве више Трначког језера	2.347.
65. Можура, преко које се иде из Бара за Оцињ	623.
66. Мрајаник, међу селом Врбицом и Задазима	1.317.
67. Никшић, тврђава градска	652.
68. Његош, сјеверо-западно од Кчева у Дуги	1.698.
69. Ноздра, у Дуги Никшићкој	1.319.
70. Облај, у Бањанима	1.155.
71. Орја Лука, више ријеке Зете	80.
72. Орлово Брдо, у Пиви спрам врха Леберсника	1.954.
73. Оштри Кук, сјеверно од Орлова брда	2.300.
74. Оштровица, јужно од Колашина над ријеком Морачом	1.739.
75. Оштрок, „Петрова главица“ више села Никшићке Жупе	1.143.
76. Падеж, више села Угња на Паштровској граници	1.131.
77. Планиница, у Шаранцима више ријеке Таре	1.839.
78. Подгорица, у Побреже	43.
79. Подгорица, православна црква под Горицом	50.
80. Прекорница, међу Бјелопавлићима и Никшићком Жупом	1.893.
81. Пшич, међу селом Лијевом Ријеком и ријеком Морачом	1.309.
82. Пустии Лисац, на тремеји Цуца, Рудина и Бањана	1.448.
83. Расоваш (Савина Глава), у Сињавини	1.975.
84. Расоваш, више села Глувог Дола у Црмници	984.
85. Румија, међу Блатом и Јадранским морем	1.569.
86. Свишшик, између Љуботиња и Црмничке нахије	714.
87. Силевац, у Пиви јужно од села Црне Горе	1.513.
88. Сјекирица, у Полимљу западно од Гусиња	1.957.
89. Соко, у Пиви више села Црквице, састанак ријеке Пиве и Таре (Дрина)	1.415.
90. Сомина, у Горњој Морачи, извор ријеке Тушине	1.579.
91. Српска, међу ријеком Цијевном и Морачом	18.
92. Штавор у Бјелицама	1.220.
93. Штавар, у Сињавини на граници Шаранској	2.002.
94. Штажерски Брегови, у Цуцама сјеверно од Кчева	1.145.
95. Што, између манастира Морачког и Колашина	2.282.

96. <i>Стражиште</i> , у Бањанима јужно	1.225.
97. <i>Стримија</i> (Вељи Космач), више Кашћела у Аустрији	870.
98. <i>Сухо-врх</i> , између Кома и Плавско-Гусињске равнице	1.996.
99. <i>Сук Гручки</i> , источно од Подгорице више ријеке Цијевне	1.196.
100. <i>Тали</i> , у Горњој Морачи	2.029.
101. <i>Тролица</i> , изнад Црмнице међу Глуви-Долом и Суторманом	1.114.
102. <i>Турија</i> , у Васојевићима изнад села Виницке	1.821.
103. <i>Хелм</i> , изнад Фундине у Кучима	974.
104. <i>Хум-на-Вучјем</i> , међу Колапином и Манастиром Морачом	1.909.
105. <i>Хум Ораовски</i> , у Кучима више ријеке Цијевне	1.804.
106. <i>Хум</i> , јужно од Цетиња више села Очинића	1.394.
107. <i>Цетиње</i>	638.
108. <i>Цеклинишак</i> , међу Љуботињем и Цеклином	821.
109. <i>Црна Планина</i> , југо-западно од Кома	1.864.
110. <i>Црни Врх</i> , у Језерима село Међужвале више ријеке Таре	1.612.
111. <i>Челинац</i> , у Бјелицама више села Ставора	1.298.
112. <i>Чурило</i> , у Гацко више села Сараћа	1.538.
113. <i>Широкар</i> , над Гусињем источно од села Брцкута	2.109.
114. <i>Шинман</i> , у Голији више горњег поља Никшићког	1.479.
115. <i>Шшировник</i> , над морем југо-западно од Ловћена	1.723.
116. <i>Шшулац вели</i> , у Језерима више села Тепаца	2.071.
117. <i>Шшулац мали</i> , под њим на линији	1.923.

Планине и брда изван Црногорских граница.

118. <i>Оријек</i> , југо-западно од Грахова	1.867.
119. <i>Проклетије</i> , јужно од Гусиња у Цурској	3.643.
120. <i>Хум Хотски</i> , југо-западно од Подгорице близу блата	254.
121. <i>Шитчаник</i> (Мали Бријег), спрема Подгорице	133.

НАРОДНЕ ПРИЧЕ.

Кракало, Савијало, Крљало и Петар Шумарков.

У једној пећини живљаху три необична човјека; један се звао Кракало, други Савијало, а трећи Крљало. Пред Кракалом није могло ништа утећи; што је год он поћерао, брзо је стигао својим великим кроцима, по чему се и звао Кракало. Савијалу није могло ништа остати, што је рукама дофатао, а да не савије, па било дрво, гвожђе или ма што; по томе се звао Савијало. Крљалу није могло ништа остати, што је дофатао, а да не искрља; по томе се звао Крљало. Вазда су заједно живјели, и ранили се, што се вели: као цар. Један дан отиде Савијало и Крљало проз планину, а Кракало остане, да готови ручак. У овој пећини бјеше једна јама, из које изиде једна бабетина, па рече Кракалу: „Дај ми, синко, један комад меса, да заложим бака!“ Кракало јој даде један комад; баба заиште други, па трећи, па тако док

не стане меса у котлу; баба иште, а Кракало даје. Пошто не стане меса у котлу, баба отиде опет у јаму. У то дође Савијало и Крљало, па питају Кракалу: „Јеси ли зготовио ручак? камо месо?! куд си га дио?! — а Кракало ово, оно, овамо, онамо, буц, муц: неће да каже. Но лако њему бјеше јер и он бјеше осмочио брк по којим комадом, дајући баби.

Други дан не оставише Кракалу, да им готови ручак, но остане Савијало, а Кракало и Крљало отиду у планину.

Чим они отиду, баба изиде из јаме, па Савијалу: „Дај ми, синко, један комад меса, да заложим бака!“ Савијало јој даде један комад. Пошто баба изједе они: „Дај, синко још један комад!“ — а Савијало: „Не дам, бабо, но хајд!“ Баба скочи, и скубе циглу једну длаку из косе, па њом свеже Савијалу руке, наднесе се над котао, па: пупа, пупа, док неостане ни једног залогја у котлу; па отиде опет у јаму. Чим баба отиде у јаму, ево ти Кракало и Крљало, па питају: „Јеси ли зготовио ручак? камо месо?! куд си га дио?!“ а он: лажи, мажи, шанда, банда: неће ни он да

каже. Али он бјеше „дружевски друг,“ — баби не даде добровољно, па ни сам не обидо ва; а ко је крив, е га је баба свезала? сила руши земље и градове.

Трећи дан остане Крљало, али и он прође као Савијало. Пошто свакоме изједе баба месо, тек тада казаше један другоме. Док се они око тога разговараху, уљезе међу њима Петар Шумарков, момчеце од 20 година, гарила га наусница, помалена раста, и у њега окрњак некаква стара мача и један топуз доста лијеп и тежак. Кад чује њихов разговор, рече им: „Охете ли, људи, да будемо дружина, што-год добијемо добром или злом, да ни је заједно, па да и ја останем један дан, да готовим ручак, да виђу ту бабетину, бих ли јој могао што учињети?“ Приме га за друга и он остане четврти дан, да готови ручак. Тек они тројица изиду, ево баба Петру: „Дај, синко, један комад меса, да заложим бака?“ а Петар: „Сад ћу, баба!“ — па замане топузом, те бабу по глави: пуц; баба се самата и пане у јаму. Ево и они тројица; ручак им наредан. Петар каже све како је било. Те они договор: који ће се спуштити у јаму, да види, што је било с бабом. „Ајде ти!“

„Нећу, но ти!“ — „Ајде ти!“ — „Нећу, но ти!“ — Еле неће ниједан до Петра, али пошто уфатише вјеру, на окрњку петрова мача, да га неће оставити у јами, но да ће га извући. Спустише Петра, који не оћаше остављати топуза, него га добро привезао уза се. На дно јаме бјеше мало огња, покрај кога бјеше баба легла, те грије плећи, а код бабе три ђевојке, шћери јој, као три виле, па чим опазе Петра, почну му викати: „Ко си, не врдај, не пробуди маму?!“ — Кад Петар види ђевојке, свежје их за коноп, те их извуку горе. Но ево муке: неоће они тројица, да спуштају коноп за Петра: а што ћемо га извуквати, нако да ни чини сметњу, да се не оженимо овим ђевојкама. Петар зове оздо: „ooo Кракалоooo! ooo Савијалоooo! ooo Крљалоooo! Коноп спустите, ако Бога знате!!!“ — Аја, ништа; остаде он у јами. Пошто види, да га неоће вадити, а он притиче бабу, па проз јаму варда овамо, варда онамо, јакни овђе, јакни онђе, док напиље једну рупу, те он у ону рупу: с полице на полицу, ха полако, ха полако, док ево га на тај свијет; ма све носи топуз уза-се. Кад на тај свијет велика суша: воде ниђе, само једна ријека, а у тој ријеци аждаја, па ко дође, да пије, аждаја га репом убије.

Петар ожедња, фаљени божје! не може дочекати док дође до ријеке, да се напије.

Народ му не да, да иде да пије с ријеке, кажујући му за аждају, а он: „Или ћу погинути ја или аждаја, или ћу пити; овако не могу душкати!“ А народ њему: „Ако убијеш аждају, да можемо слободно долазити на ријеку и пити, ишти што оћеш, даћемо ти!“ Петар дође на ријеку, па се почне сагињати, да пије; аждаја га опазе, па се залети к њему, ка ће га репом поврх главе; ма ни Петар не стоји залуду, но се још прије наредио, па топузом по аждаји опрас, опрас, опрас, док му не остави комада с комадом, па се сагне, те се напије воде. Народ нагрне на воду, као овце на сѐ. Петар мисли, да је починуо, али ево у обрану аждаје човјек, пед висок, а брада му аршим дуга; зове Петра на мегдан: „Да се понесемо!“ Петар није прекрупан, али је опет при овоме бан, па се он Петру чини ситан, те га исмијава; али се Петар побојава од њега, јер му народ прича, да је свакога досад надјачавао, с којим се ватао. Изиду на мједено гувно, да се носе. Пита он Петра: „Који ће први замаховати?“ — Петар: „Ти!“; замахне он с Петром, усади се Петар до кољена. Замахне Петар с њим, засади се и он до кољена. Замахне он с Петром по други пут; упане Петар до паса. Петар замахне с њим, упане и он до паса. Опет он с Петром, упане Петар до рука. Петар опет с њим замахне, упане он цмо, те Петар топузом њега по глави омлат, омлат, док му размрска сву главу. Петар се извади.

Народ му рече, да иште, што год оће.

Он заиште сивога сокола, да га изнесе на ови свијет. Они му даду сокола и реку, да припреми њему и соколу хране за девет дана, а кад крене навише, да се не окреће на тај свијет без нужде, јер ће пропанути. Он се приреди, сједе соколу на леђа и крену се навише.

Девети дан нестане им хране, он погледа на ниже, а мајка онога сокола Петру из ноге комад меса очупа, те даде соколу. Извиђу на ови свијет. Соко рече Петру: „Ето сам те изнио, па сад хајд!“ — а Петар њему: „Што си ме залуду изнио, кад сам остао грдан: нема ми по ноге!“ Соко џангом извади испод језика комад меса, те стави Петру у рану и оздрави нога. Соко отиде опет на тај свијет, а Петар кроз пещину потражи дружину, нађе их, оженили се бабинијем кћерима. Топузом убије све три друга, а ожени се најљепшом бабином кћером, а двије друге узме за слушкиње и отиде кући.

Ј. Ф. Иваницкић.

Народне пјесме.

III.

Двоје чобанчади. 1)

(Из Новога.)

Овце чува млад' Јоване
 Двије године,
 Поред њега добра пољка, 2)
 Добра ђевојка.
 Кад настаде треће љето, —
 Трећа година, —
 Опремена се млад' Јоване
 Дома да иде.
 Проговара добра пољка,
 Добра ђевојка:
 „Ја ћу с тобом, млад' Јоване,
 „Млади чобане.“
 Ал' говори млад' Јоване,
 Млади чобане:
 „Не мож'ш са мном, добра пољко,
 „Добра ђевојко,
 „Широко је равно поље,
 „Прешетат' га не'ш,
 „Висока је Шар планина,
 „Прегазит' је не'ш,
 „Дубока је Бимбер вода,
 „Препливат' је не'ш,
 „Срдита је мајка моја,
 „Угодит' јој не'ш“
 Опет вели добра пољка,
 Добра ђевојка:
 „Прешетаћу равно поље
 „Цв'јеће берући,
 „Прегазити Шар планину
 „В'јенце плетући,
 „Препливати Бимбер воду
 „Лице мијући,
 „Угодићу мајци твојој
 „Тебе љубљећи!“

Вељко Р.

Њижежни преглед.

Sjetva i Vršitba, pjesma J. Sundečića, u Zagrebu, izdanje knjižare Mučnjaka i Senftlebena, Tisak dioničke tiskare. 1888. Цијена?

Сундечићева *Вршидба* изашла је најприје у Албуму, који је био састављен г. 1860 у славу стогодишњице Качићеве, која

1) Попут ове, налази се пјесма у „Великој Илустрованој Лири“ стр. 378, 379, 380. Мјесто млад слушао сам да се изговара мнад.

2) Ријеч пољка, не знам да ли долази од Пољске или од поља; али ја мислим, свакако прије од поља него ли од Пољске. В.

се те године славила. И тада ју је пјесник први пут засебно издао у 700 истисака, прештампавши је из Албума. Одма слиједеће године *Вршидба* је изашла у другом издању у 2000 истисака из типографије А. Лукића у Карловцу; а г. 1866 у *шрећем* издању и то ћирилицом опет у 2000 истисака из државне штампарије на Цетињу. Већ по овоме одзиву, који је *Вршидба* нашла на словенском југу, може се видјети вриједност њена. У њој пјесник истиче *југословенску* мисо, која је у оно доба владала.

Сада је г. Сундечић ову своју лијепу пјесму допунио *Сјетвом*, која се слијева у једну пјесму са *Вршидбом*, и у којој се развија опћа мисо *словенска*, којом те уводи у царство мисли југословенске. Овдје наш пјесник наравно не може заборавити разлику вјере, која јужне Словене тако немилице дијели и отуђује, те овако грми на онога,

Ко Хришћанску племениту,
 — Тобож' с вјере — љубав гази,
 Па у несклад браћу тиска,
 С братом брата да омрази:
 Будућа ће покољења
 У могили клет му кости,
 У црну ће књигу име
 Биљежит му без милости.

У одгајању мајчиноме лежи будућност народна:

Каквом душом ваше груди дишу,
 Подицајак њи истом душом дише...

Мајчина је ријеч чудотворна;
 Мајчин поглед достојанством сјева;
 Њена суза растапа камење;
 Њезин уздах до неба се пење;
 Руке су јој пуне благослова;
 Прси су јој пуне свемогућа;
 Срце јој је неиспрпно врело
 Осјећаја величанственијех...
 Ријеч, поглед и мајчина суза,
 Уздах, руке, прси и срдашце:
 То су они бисер-наимари,
 Што-но тврди темељ ударају
 Народној ни виловитој згради!

На којој год страни књигу отворите, ви ћете наћи овакве поуке, обадровања, надахнивања. Најбоље је сам пјесник ово своје дјело карактерисао у посветној пјесми Бискупу Стросмаеру, ком га је посветио.

А ова пјесма к тој слози води,
 И учи брата ко му је брат;
 И љубав слави, и мржње гаси,
 И међусобни таложни рат:
 Таман, ка да је, из душе твоје
 Преточила се у њедру моје!

Г. Сундечић је по превасходству пјесник братинске слоге, и такав је особито у овој његовој пјесми, која долази у најбоље наше лирске дидактичке производе.

Ми најтоплије препоручамо нашим чи-

таоцима, да набаве ову тако красну књижицу, да се насладе и користују.

Najbolja zamjena materinskoga mlijeka, zdravopitna crtica Dr. a Lobmayera, Zagreb 1889. (*Нов начин хранења одојчади.*)

Познато је да највише дјеце умире у првој години свог живота у свију народа. Смртност у разним земљама варира од 20 и до 50 на стотину. За Црну Гору немамо података, али из сопственог искуства можемо рећи да је дјечи морталитет велик. Неки разлажу да је незнање узрок сиротињи, други обротно да је сиромаштина узрок незнању, али нема сумње да већина болести зависи и од једног и другог. У опште гдје су боље природне и друштвене прилике, ту је свијет и паметнији и имућнији и здравији. Често ћете чути по варошима а особито код нас Срба у опште: ми нашу дјецу чувамо, завијамо, његујемо, па узалуд, опет умиру; а погледајте сељачку: једу шта му драго, трче гола и боса по снијегу и пичи, па им ништа није. То је у ствари само привидна појава. Не гледајући на отворени ваздух и широку природу, факт је неоспорни да сеоска дјеца, особито у првом добу умиру много више, него што се држи, због незнања у првом реду, а оскудице у другом. По општем закону природном избору остану у животу само она дјеца, којој већ ништа нахудити не може.

Код новорођеног све је готово усредсређено на желутчићу и пријевима, на име на доброј храни. У првој години дијете расте највише и промет је материје релативно јачи но у одраслог. Мудра мати то је најбољи лекар, а здраве њене прси најбоља храна одојчету. Медицинска наука вјечито проповиједа да мати нема прече дужности од дојења свог чеда. Но има породиља слабих, скрофулозних, туберкулозних, са разним нервним болестима, неразвијеним дојкама, малим брадавицама и т. д., па им је немогуће да врше тај свети дуг. Имућније куће узумљу тад најамницу да доји, а сиромашније дају дјетету у замјену (сурогат) кравље, овчије, козје млијеко, разне кашице, швајцерско сгушћено млијеко, брашно Нестле, Бидертову вјештачку смјесу свјежег скорупа и др., што лекари за невољу препоручују. Ко је био принуђен и у стању да држи дојкињу, зна добро да ова никад не може замијенити брижљивост и старање рођене мајке, да је често прави тиранин у кући, да јој често пресахне млијеко и дијете пође у назад, да при избору њеном, поред свију кубурења, ни пријатељ-

ска препорука ни визитирање љекара не гарантују од сумњивих болести, које она може дјетету предати. Остаје дакле, кад мајка не може дојити или се због чега не може друга жена за то набавити, једино млијеко домаће стоке као најподесније. Но млијеко травождера није кемично исто што и од месождера. Женско млијеко има мање бјеланчевине и масти, а више шећера, него ли кравље и овчије. Кад се одојче вјештачки храни, придаје се крављем млијеку по мало шећера, а у мјесто воде долива се трећи дио укуване од јечма воде, да би се сирово (казејин) крављег млијека у ситнијим дјелићима у желутцу растварало и лашње проваривало.

Али и стока може бити болесна као и људи. Доказано је да је бисерна болест код крава исто што и туберкулоза (сичија), а у великим варошима видјело се, да су у оним кућама чељад једновремено заболијевала тифом, скрлетином и т. д., што су од једне сељачке породице млијеко куповали. Људи се помажу у неколико прекувавањем, строгом чистоћом судова, али сваки зна да се млијеко често при свој пажњи усири и прогруша, особито љети.

Мајчино млијеко иде из сисе непосредно у уста дјетету, нема кад да се квари, а кравље пређе толики пут и толике руке док дође до грла одојчету. Није чудо што такво млијеко понесе и са собом унесе у дроб дјетињи свакакве ситне гљивице, микрококе и бактерије, које у брзо растроје нејаки желудац и пријева. Да се млијеко сваки час прије питања дјетета прокува и тиме да се те гљивице утамане, да се сваки пут свјежа смјеса начини, заслади и јечменом служи разблажи и т. д., то је мучна и несигурна обрада и у највјештијим рукама. Проф. Сокслет из Минхена изнашао је справу, која обично млијеко очисти од свију тих невидовних гљивица, или, како се научно вели, стерилише, да га растањи према разном добу дјетета и да га оно чисто као из мајчине сисе у се прими. До сад је за 2½ год продато до 20.000 оваких справа. Професор на универзитету и загребачкој примаљској школи, познати српско-хрватски популаризатор хигијене, др. А. Лобмајер, написао је нарочиту расправу о томе Сокслетивом начину и његовој научној основи. Друго своје дијете одхранио је новом справом много боље него ли прво с дојиљом. Послије теоријског објашњавања и прве своје — до душе јединичне пробе — писац категорично вели: „с мирном душом, вели

он, узтврдити могу, да нашој дјечи не треба више дојкиња од кад познајемо Сокслетову справу, с којом се млијеко стерилизира“. Један наш суграђанин, проф. цетињ. гимназије, храни своје четворомјесечно дијете има већ мјесец дана истом справом и начином, па дјетенце напредује прекрасно. Тешкоћа је још у томе што је апарат скуп. У Загребу, у стоваришту код апотекара Еде Томаја, коштује 15 фиор., а како се бочице, стаклене цијеви ломе, сисаљке од гуме кваре, то треба у довољној количини купити, додавши још 10 фиор., па би с преносом до Цетиња стало од 28 до 30 фиор. Ко би справу наручио, добро би било да набави и прочита књижицу д-ра Лобмајера. У осталом руковање справом лако је разумљиво свакој свјесној жени. Штета је само што се сиромашније матере не могу користити справом. У Бечу су почели да продају готово стерилисано млијеко на боце, али трговачка шпекулација не може никад замијенити савјесност и бригу материнску.

Др. П. Миљаквић.

Dositheus Obradović, ein serbischer aufklärer des XVIII. Jahrhunderts, von Dr. Milan Šević, Neusatz, Druck von A. Rajević, 1889. Preis 50 kr.

У овој књижици писац представља живот, дјела и науку нашег народног философа Доситија, и тумачи његову појаву, доводећи је у свезу са савременим страним философима, који су на њега уплива имали. Ту се исправљају неке мисли М. Кујунџића и Ст. Новаковића, који су о Доситију писали. У опће се види, да је писац ствар добро проучио са свијех страна, и да излаже и расправља као прави стручњак. Ми држимо, да нам не би било су више, кад би г. Шевић своје дјелце и у српском преводу издао.

Само нам је примјетити, да г. писац схваћа развој српске књижевности, како су то већ навикли схваћати у Новом Саду а и у Биограду. Наиме они не могу да доведу у свезу далматинско-дубровачку књижевност са опћом српском књижевности, ма да су Гундулић и Качић писали језиком наших народних пјесама, које нам данас служе свијема мјесто класика у изучавању српскога језика. Писац врло добро схваћа просвјетни развој Срба у Угарској, називљући га *духовним* а не *душевним*, јер се вјера сматрала истовјетна народности. А Доситије је први, који прекида са првеном латературом, те хоће да се народ не већ духовно него душевно, или боље умно

изображава. Тијем се он приближује далматинско-дубровачкој књижевности; и Бранко већ називље Дубровник „нашим и данас бијелијем даном“. Истина је, да је садржина далматинско-дубровачке књижевности већином страна нашем народном животу; али два најзнаменитија дјела те књижевности: „Осман“ Гундулићев и „Угодни Разговор“ Качићев црпљени су из душе и из живота народнога. Али што је најглавније, језик, којим су писали дубровачки, далматински и босански писци, био је живи језик, којим је народ говорио, којим је почео и Доситије писати, и коме је Вук извојштио побједу међу православним Србима, који су се до тада држали црквеног правца и тијем се отуђивали од остале иновјерне браће. Доситије и Вук ујединили су Србе православне са осталим Србима, уведши говорни језик у књижевност; као што је Гај ујединио Хрвате са Србима, прихватавши језик дубровачких писаца, или ти језик народних наших пјесама, чисти говорни језик српски.

Овај поглед на историју наше књижевности у нашем подунављу мути једна ружна навика, која промаља скоро из свијех онамошњих списа о нашем народном животу. Наиме, пише ли се што у Биограду или у Н. Саду, узимље се пред очи само онај дио народа, што живи у данашњој краљевини или бившој војводини, а највише да се оба ова дијела укупно узму мјесто цјелине, губећи из вида сасвијем велику већину народа. Ми смо о овој теми одавна мислили, и о њој ћемо засебно проговорити, а овдје је тек мимогред напомињемо, да протумачимо, за што се далматинско-дубровачка књижевност изоставља из свезе опће српске књижевности. Ми смо политички искомадани; и ово наше комађе морало се засебно и различито у култури развијати; али је у нашој власти, да га у књижевности у цјелини задржимо.

Особито би на то требало пазити, када пишемо за иностранце; и с тога нам је жао, што се у овој слици нашега философа, тако добро израђеној, та цјелина не види.

Сличице из народног живота. Написао Иван Вујић-Светозарев. Штампана краљевско српске државне штампарије. Биоград 1889. Цијена 60 пара дин. Четвртина чистога прихода уступа се Друштву Св. Саве.

Под горњим насловом изашла је ту скоро врло лијепа, а по нашу омладину добра и корисна књижица из народног живота.

Писац њен, Иван Вујић-Светозарев, слика нам у томе дјелцу на веома занимљиви начин многе друштвене околности и прилике наше онамошње браће. То су вам кратке сличице, али језгровите и пуне истине. Писац има пред очима на свакојој страници наш млађи свијет, па се труди, да га укријепи у лијепим српским обичајима, да га одушеви за нашим прадједовским светињама, да га надахне слободом и самосвијешћу: „своје не дај, а туђе поштуј!“ — Него, осим битне вриједности, претпостављене и и постигнуте пишчеве цијељи, ова се књижица може похвалити и са своје лингвистичке и стилистичке стране. Ако мимоиђемо неке локалне изразе и мање познате идиотизме, можемо слободно казати, да је у њој језик чист као злато. А што се стиче, то је он лак, кратак, без икакве натеге и предомишљавања, сасвијем природан, по потреби свукуда чисто народни. Пошто је ова књижица поред тога намијењена још и на корист Друштва Св. Саве, то је ми са наше стране најтоплије препоручујемо читалачкој публици. *Ф. Ј. К.*

NACIONALNA BIBLIOTEKA Наши Листови CRNE GORE

Др. Владан Ђорђевић, неуморни тру-
беник на нашем књижевном пољу, оставивши министарску столицу, одма је заузео ону уредничку извршног свог мјесечног издања *Отаџбине*; и већ смо примили свеску за март, коју је он уредио, са овом садржином: *Вјешар*. Приповијетка *Л. К. Лазаревића*; 2. *Сливница*, чланак XIX, неколико наших и туђих мисли што је Србију осрамотило на Сливници од Влад. Ђорђевића; 3. *Дневна Свјетлост и учионица* (свршетак) од Срет. Аџића; 4. „Неблагодарности“ Срба спрема Русије; 5. *О облику и величини наше земље*. Од проф. Милана Андоновића; 6. *Усамљени цвет*, pjesма Милутина Илића; 7. *Ана Караџина*. Роман Лава Толстога. (Наставак); 8. *Путовање кроз Србију 1719 и 1720*. Од ђенерала К. Протића; 9. *Наш привредни програм*, од Владана Ђорђевића; 10. Књижевни преглед: *Физика* Борислава Тодоровића. Критика *Ал. Новаковића*; 11. Мјесечна извјешћа о *трговини* Србије; 12. Библиографија.

Кад би нам простор допуштао, ми бисмо правијем задовољством овдје нашим читаоцима испричали *Вјешар*, најновију приповијетку Лазаревића, већ препознатог

првака међу нашим новелистама. Предмет је врло прост, црпљен из породичког живота, гдје прву улогу игра *матин*. Али не смијемо даље, е би требало, да цијелу прикажемо ову дивну и *вјерну* слику *сриске* матере у односу према своме јединцу. Ова слика, која тако дише бригом и љубављу, влашћу и искреношћу материнском, спада у ремек-дјела умјетничка наше књижевности, која нас привлаче неоодољивом дражњом, и која нам улијевају љубав најискренију и најугоднију према њиховим творцима.

У овој дебелој свесци од једанајест табака само је једна страница уступљена стиховима лијепе и њежне пјесмице *Милутина*, трећег сина пјесника *Јована Илића*. Од неког доба као да у Биограду обрћу главу од *појезије*. Томе ће бити узрок и многи слаби пјеснички производи, који се појављују и у нашој књижевности, као у свијема другијема и још напреднијема књижевностима; али с тога баш и треба више њега посвећивати појезији, која ће вјечно зачињати наопарну и облагоуђавати сурову прозу човјечијег живота.

Отаџбину би требало да чита сваки учени Србин; бар свака читаоница наша и свако просвјетно друштво требало би да држи ово богато књижевно повремено издање, које нас може и насладити и научити у свијема струкама знања људскога.

Пред нама је *Злато свјетла*. Погледа са овом садржином: *Значај Абдикације* од г. *Гарашанина*; *Милијарди и убожаство* (с француског); *Живан Кобац*, од К. *Петровића*; *Бела Госпођа* од *Мазова* (с француског); *Јелена и Машилда* од *Белог* превод, *Д. Вокића* (наставак); *Нова открића на небу* од *Камила Фламаријона*; *Арабеске* од *Ник. Триезића*; *Одбрана Тараскона* од *Алфонса Доде-а*; *Невроза* од *Е. де Безансмеш-а*; *Доколице* (Трка за већином); *Слобода и ред*; *Различности*.

Као што се види из овијех наслова, то је политике, науке и забаве; али забава превлађује, и то одабрана. У опће овај повремени спис носи на себи тип *аристократски* како у форми тако и у суштини, чим се одликује од свијех наших листова. Али поред свега тога његова аристократског држања, у очи пада, како између толико превода с *францускога*, нема који и с *рускога*.

И овај би лист требало да држи бар свака наша читаоница.

Почетком ове године почело је у *Биограду* излазити *Коло*, лист за забаву и књижевност, три пута мјесечно на цијелом табаку формата Јаворова, под уредништвом *Дан. А. Живаљевић*, а цијена му је ван краљевине 6 фиор. на годину. У 11 и 12 броју, што су нам стигли, находимо на првом мјесту нашег сарадника *Сима Машавуља*, гдје почиње причати из живота Шибеника, свог родног мјеста, под насловом *Конте Иле десети и Илија Вулинов*; па III чин из *Кнеза Николе Зринског*, јуначке драме у пет чинова од г. *Матије Бана*; и чланак *Марка Цара* под насловом *Италијански Ренесанс*. Још треба да споменемо врло њежну пјесмицу *Моја Душа* од *Папариготуласа* у преводу *Вл. М. Јовановића* и другу *Нек не Слуши...* од *С. Д. Мијалковића*. Осим тога доноси: *Бранич српског језика* од *Јована Живановића*; свршетак чланка *А. Гавриловића* под насловом *Фране Преширан*, словеначки пјесник; једну новелу преведену с чешког а једну с пољског, и разне оцјене и приказе новијех књига.

У *Новоме Саду* из вриједне штампарије *А. Пајевића* излази *Нови Васпитачки орган* за педагошку књижевност у мјесечним свескама под уредништвом г. *Мили Нешковића*. Пред нама је трећа свеска са овом садржином: *Значај рефлекса у настави*. — *Синтеза и анализа, индукција и дедукција у настави*. — *Нешто о васпитачкој важности басне*. — *Неколико ријечи о педагошкој књижевности у нас и учитељима*. — *Грађа за историју школства*. — *Књижевни преглед*. Лист је, као што се види већ из ове садржине, врло добро уређиван и одиста служи на част нашим учитељима у Угарској. Годишња му је цијена ф. 3.

Примили смо из *Загреба* све овогодишње бројеве *Napredka*, часописа за учитеље, узгојитеље и све пријатеље младежи, гласило „Хрватског педагошког књижевног збора“ и „савеза хрват. учитељских друштава“, са *Književnom Smotrom*, коју уређује г. *Иван Филиповић* уз судјеловање више школских струковњака, и *Risarskim Listom*, који уређује г. *Ђуро Кутен*. Већ по овијема прилозима, може се судити, како је *Napredak* добро уређиван, који је ступио у XXX течај (год.), а излази три пута мјесечно на цијелом табаку. *Književna Smotra* ступила је у VII течај и излази један пут мјесечно као прилог уз

Napredak; такођер и *Risarski List*, који је од ове године почео излазити. Цијена је *Napredku* са оба прилога 5 фиор. на годину за Аустро-Угарску а за стране државе ф. 5 и 50 н. *Smotra* сама стоји ф. 1 на годину а *Risarski List* ф. 1 и 60 новч.

У своме 4 бр. *Smotra* препоруча хрватским правницима наш *Општи Имовински Законик*, истичући му љепоту језика, и симпатички предусрета *Нову Зету*.

У *Биограду* је покренуо г. *Перо Тодоровић* дневни лист за свакога под насловом *Мале Новине*, које у подлиску доносе два оригинална романа: „Биоградске Тајне“ и „Силазак с Престола“. Цијена је ове листу изван краљевине 30 динара на годину. Свеска 1, 10, и 20 доноси и књижевни додатак, који ће излазити у свескама под именом *Бриљана*.

Школски лист излази у *Сомбору* један пут мјесечно а уређује га г. *Никола Ђ. Вукићевић*. Ово је најстарији лист српски јер је улегао већ у двадесет и прву годину, што му је најбоља препорука. До сад су изашла три броја, у којима обраћамо пажњу наших учитеља на чланке под насловом: *Пјесма као васпитачко средство* и *Школска Дисциплина*.

„Dom i Sviet“ зове се илустровани лист, што у *Загребу* издаје акад. књижара *Хартманова*, а уређује главни му сарадник г. *Н. Кокотовић*. Ово је једини лист ове врсте, што данас имају Хрвати и Срби. У *Биограду* је покренут „Нови Свијет“, али како се „Коло“ о њему изражава, боље би било, да се није покрећао. Напротив „Dom i Sviet“ доноси врло лијеপিјех слика, међу којима находимо у два пошљедња броја слику преосвештеног *Трипа Радоњића*, бискупа Которског, *Евгенија Кумичића*, хрватског књижевника, и *Јанка Јурковића*, скоро преминулог хрватског књижевника, чиј књижевни рад „Dom i Sviet“ овако процјењује: „Особито се је прославио Јурковић својими литерарним дјели. Његове радње приопћене су у „Danici Hirskej“, „Nevenu“, „Nashe Gore Listu“, „Pozoru“ i „Viencu“. Матица Хрватска издала је његова „Dramatička Diela“ и „Sabrane pripovijesti“. У „Radu“ југословенске академије приопћено је веома поучне расправе: „О народном Комусу“, „О естетичних појмових узвишена“ и „Женски значај у наших народних пјесмама“. Главни значај његових литералних

дјела јест хумор и пуним правом може се рећи, да је Хрватска изгубила у њему првога хумористу“.

У 7 и 8 броју наставља се приповијетка *Преко мора* од *Евгенија Кумичића*; *Миљенко и Добрила*, хисторички роман из далматинског живота у XVII вијеку од *Б. Матијаце*; *Дарови свијета*, од *Ђура Турића* и *Пријатељева Опорука* од *О. Фиљета* у преводу *Р. Франковића*.

Осим тога доноси опис слика, особне вијести, кронику, књижевност и умјетност и т. д.

Лист излази два пута на мјесец а цијена му је фиор. 6. на годину.

Културне биљешке.

(Споменик Беари.) На гробљу код Влашке цркве овијех дана је намјештен красни камени крст, византиског стила, мозајком украшен, овијем натписом: *Илија Беара — рођен 1844 у Зелову у Далмацији — свршио науке — пресели се у Црну Гору — гдје — наставник гимназије божје школе — штурдбеник око домаће пољске привреде — петнаест година у пројави нагла смрти — честити живот — пун чиста знања радности — на божји дан 1887 — прекиде.* — Споменик су овај честитоме покојнику подигли његови овдјешњи пријатељи, а израдио га је у Тријешћу чувени наш умјетник *Рендик*. Тако овај скромни споменик остаје сталним свједоком и нежне пријатељске љубави, коју је добри „Стари“ знао одгојити краснијем својим врлинама и за собом оставити, да га у милој успомени још задржи на овоме свијету у кругу његовијех пријатеља и у Црној Гори, коју је вјерно служио и о добру јој радио! Заслужни и мили покојниче, вјечна ти успомена!

(Српско археолошко друштво) основано је у Биограду г. 1884, и исте године отпочело је рад свој издавањем свога органа „Старинара“, који излази сваке три мјесеца у свескама најмање од два табака. Улог је за члана *ушмелача* сто двадесет динара у један пут, или у пет годишњих рокова по двадесет и четири динара. Улог за члана *помагача* је прве године, кад ступа у чланство, осам динара, а сваке године даље по шест динара. Чланови добивају диплому и „Старинара“ бесплатно. До сад издане књиге „Старинара“, на број двадесет, могу се још добити за тридесет и два

динара. У њима је разних старинарских и историјских расправа од г. г. архимандрита *Илариона Руварца*, архим. *Нићифора Дучића*, пок. *Јосифа Панчића*, *Владимира Красића*, *Вида Вулетића-Вукасовића*, *Франа Радића*, *Љуба Ковачевића*, *Драгутина С. Милутиновића*, *Михаила Валтровића* и других радника на пољу старинарства. „Старинар“ још доноси у литографским и фототипским снимцима старине разне врсте и из разног доба, која се тичу историје српске земље. Управа овога друштва издала је позив на уписивање у чланство његово и ми препоручамо нашим читаоцима, да се томе позиву по могућству одазову. Како улози чланова тако и писани и цртани прилози, нека се шиљу уреднику „Старинара“ г. професору *Михаилу Валтровићу*, чувару народног музеја у Биограду. Ове је године изабрат за пресједника друштвеног г. *Милан Ђ. Милићевић*, познати српски књижевник.

Књижевне Вијести.

Пјесме *Бранка Радичевића*, девето најновије издање књижаре *Браће М. Поповића* у Н. Саду са сликом *Бранковом*, *Бранкова гроба на Стражилову*, и сребрног вијенца на *Бранкову гробу од Кнеза Црне Горе Николу I*. Цијена је књизи 80 новчића.

Веселе приповијетке од *Абуказема*, са овом садржином; *Млада удовица.* — *Срешта забуна.* — *Страшна освета.* — *Мајчин Младожења.* — *У поштуру.* — *После хиљаду година.* — *Два бадња дана.* — *Удесили су.* — *Један по један.* Страна 241, цијена 75 нов, издање књижарнице *Браће М. Поповића* у Н. Саду.

Јавна преписка.

К. Ј. В. — Све свеске шиљемо Вам а обехано сарадничтво узимљемо на најпријатније знање, у које име пријатељски Вас поздрављамо.

Сењу Дјаковићу. — Изаће у идућој свесци на одличном мјесту. Пријатељски поздрав!

Павлу Орловићу. — Није приспјела за ову свеску; а идућа биће посвећена пестогодишњици *Косовској*, које би требало да се сјети и **Орловићу Павле!** Примајући Вас радо у наше коло, пријатељски Вас поздрављамо!

О. Д. М. — Прво смо предали у добре руке. Што се тиче народнијех пјесама, чини нам се, да су већ штампане. Молимо, погледајте бар Вукове збирке, па нам јавите, јер су пјесмице лијепе и врло раширене, бар по Боки. Пријатељски поздрав!

Уређује **Др. Ј. Томановић.**